

ALBATROSSPOSTEN 1915—1918

EN POSTAL EPISOD I FÖRSTA VÄRLDSKRIGETS SKUGGA

av Börje Wallberg

Den 2 juli 1915 var en strålande vacker, vindstill högsommardag på Gotland. Den morgonen vaknade lotsarna vid Herrviks lotsplats på Gotlands östkust av ett kraftigt då utifrån havet. Man trodde först att det var åskan. Även gotlänningar som bodde söder om Visby på öns västkust har berättat för mig att de tydligt hörde dånet österifrån.

Albatross. Ryska granater gjorde hålen.

Snart fick man emellertid klart för sig att det inte var åskan som gick utan en sjöstrid som utkämpades till havs. Ett tyskt krigsfartyg förföljdes och besköts av fyra ryska örlogsmän. Det tyska fartyget kom svårt skadat in på svenskt vatten. Det passerade norr om Östergarnholm och sattes på grund strax söder om Herrviks lotsstation omkring kl 0830. Det konstaterades att fartyget var det tyska minfartyget *Albatross*. De ryska fartygen fortsatte att skjuta ända tills *Albatross* stötte på grund. De sköt över Östergarnholm så att fyrpersonalen måste söka skydd i grottorna på ön. När *Albatross* strandat avlägsnade sig både de fyra ryska kryssarna och de tyska fartyg, som in i det sista försökt att understödja *Albatross*.¹⁾

Därmed inleddes för tyskarnas del en mer än treårig interneringsperiod i Sverige. Den har, som vi längre fram skall få se, givit upphov till en del intressanta postala förhållanden.

KORT HISTORIK

Fartyget Albatross och sjöstriden

Minfartyget *Albatross*, som byggdes på varvet Weser-Bremen, sjösattes i oktober 1907. Dess tonnage var 2.200 ton och hastigheten högst 20 knop. Fartyget hade följande mått; längd 102 m, bredd 11,5 m och djupgående 4 m. Bestyckningen utgjordes av 8 st 8,8 cm kanoner. Fartygschef var kommandörkapten West och besättningen bestod totalt av 238 man vid strandningstillfället. *Albatross* kunde medföra omkring 300 minor. Såväl bestyckningen som hastigheten var i svagaste laget — vilket givetvis blev anledningen till nederlaget i sjöstriden öster om Gotland.

Från krigsutbrottet 1914 opererade *Albatross* i Nordsjön med Wilhelms-haven som bas. Nödvändiga översyner gjordes i Cuxhaven. Fram till våren 1915 deltog *Albatross* i företag mot bl a Englands och Hollands kuster. I början av juni 1915 omgrupperades fartyget via Kielkanalen till Östersjön och opererade där med Danzig som bas.

Den viktigaste uppgiften för de tyska sjöstridskrafterna i Östersjön var att om möjligt stänga in den ryska flottan i Finska viken. *Albatross* deltog därför i upprepade minutlägningsföretag i dessa vatten. Det tredje och sista startade tidigt den 1 juli från Danzig.

Minutlägningsföretaget stöddes av bl a inte mindre än tre tyska pansarkryssare Roon, Augsburg och Lübeck. Men ryssarna var varnade genom de tidigare tyska framstötarna och sände ut starka sjöstridskrafter bl a fem pansarkryssare. Tyskarna hann emellertid lägga ut sina minor och dela på styrkorna för att återvända till hemmahamnarna. För *Albatross* var detta det sista företaget i Östersjön. I Cuxhaven väntade en översyn av fartyget och 14 dagars permission för besättningen. Men andra händelser skulle komma emellan.

Albatross' befälhavare Fregattenkapitän F. West. Foto taget i Visby 1917 och överlämnat som gåva till generalmajoren Carleson. (KrA)

Från Albatross' kommandobrygga uppfattades kl 0615 på morgonen den 2 juli att man var förföljd av ryska örlogsmän och strax därefter började eldgivningen. Ryssarna med sina tyngre pjäser kunde öppna eld först. Inte förrän kl 0700 hade de kommit så nära att Albatross' kanoner bar mot dem. Albatross styrde enligt eskaderchefens order med högsta fart mot svenskt vatten vid Gotland medan de andra tyska fartygen manövrerade sig ur stridszonen.

Albatross blev träffad första gången kl 0700. Intill strandning kl 0830 träffades hon av sammanlagt 25 skott av olika kaliber. Det är förvånansvärt att ett fartyg med Albatross' ringa deplacement var så stryktåligt. Själv avlossade Albatross omkring 500 skott mot ryssarnas 3000. Det måste mot bakgrund av rådande förhållanden betraktas som en prestation av den tyska örlogsmannen att ta sig in till svenskt land.

Av Albatross' 238 besättningsmän stupade 29. Av dessa spolades en matros i havet. Fartygsläkaren och en matros avled senare under den 2 juli och begravdes på Björke kyrkogård strax väster om Roma Kloster. Övriga 26 stupade begravdes i en stor gemensam grav vid Östergarns kyrka 3 km väster om strandningsplatsen. Gravarna finns välvårdade kvar att beskåda idag.

Besättningens internering i Sverige

Enligt neutralitetens lagar skulle besättningen nu interneras i Sverige.²⁾ Det finns många bevis på hur glada tyskarna var över att ha räddats undan döden vid Albatross' sänkning eller att som krigsfångar tillbringa flera år i Ryssland.

Först skedde interneringen i Roma Kloster, mitt inne på ön, 15 km sydöst om Visby. Förläggning ordnades hos privatpersoner och i sockerfabrikens arbetarförläggningar.³⁾ De lätt sårade vårdades på det till krigssjukhus snabbt omvandlade epidemisjukhuset i Roma Kloster. De svårare skadade fördes till Visborgsslätts militärlasarett. Några mycket svårt skadade fördes senare under hösten till Stockholm för att vårdas på Sofiahemmet och Garnisonssjukhuset.

Förläggningen i Roma Kloster var emellertid provisorisk. Arbetarbarackerna behövdes under höstens betkampanj. Under tiden iordningställdes en förläggning på Tofta skjutfält vid Blåhäll, 15 km sydväst om Visby. Där skedde inflyttningen för huvuddelen från 12 oktober 1915.⁴⁾ De internerade kom att stanna i Tofta nästan två år. Nästa flyttning ägde rum den 1 september 1917.

Av säkerhetsskäl strävade man att få de internerade mera avskiljda och därigenom försvåra rymningsförsök. I konseljen den 19 juni 1917 beslöts därför att under hösten förflytta de internerade till Skillingaryd söder om Jönköping. Interneringslägret i Skillingaryd var mycket mindre än lägret i Tofta. Det mätte endast omkring 200 m × 200 m mot Toftalägrets 700 m × 300 m. Det var därför mycket lättare att bevaka. I Tofta krävdes minst 140 man för att bevaka lägret. I Skillingaryd räckte det med 50 man.⁵⁾ Flyttningen genomfördes efter hand och de sista tyskarna lämnade Tofta den 31 augusti 1917.⁶⁾ De internerade låg kvar i Skillingaryd tills kriget

var slut och det var dags att återvända till Tyskland i slutet av december 1918. Under den senare delen av interneringen i Skillingaryd tilläts vissa interner att arbeta i den svenska industrin bl a i Ödeshög.⁷⁾

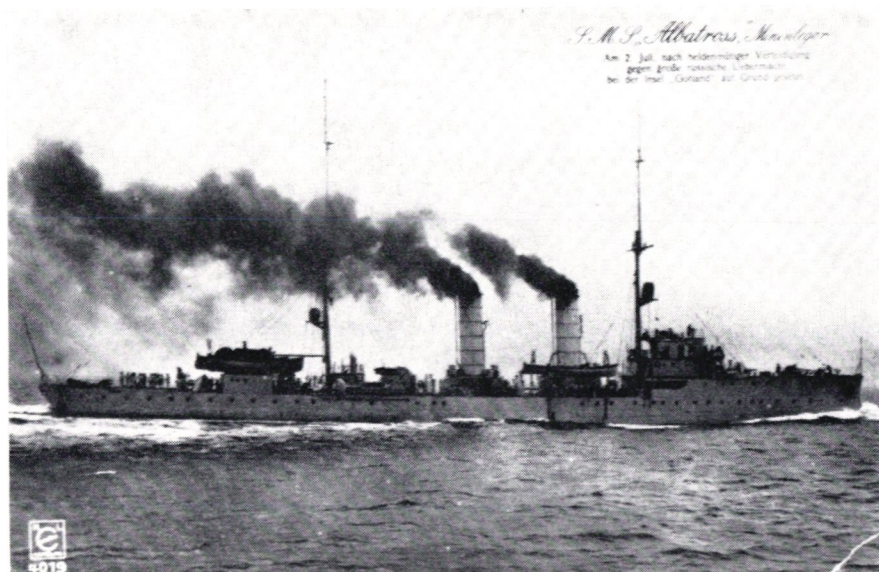
Redan i början av oktober 1915 förlades tysk besättning på Albatross, som då hade bogserats till Oskarshamn.⁸⁾

Antalet tyskar förlagda på fartyget varierade under hela interneringsperioden, men höll sig i stort omkring 35 man.⁹⁾ Utbyte av personal ägde rum. Från tysk sida gjordes i början av 1916 framställning om att få förlägga hela den internerade besättningen på Albatross i Oskarshamn.¹⁰⁾ Av okända skäl beviljades ej framställningen. Såväl reparationsläget på fartyget som säkerhetsskäl bör vid den tidpunkten ha påverkat beslutet i negativ riktning.

Under de tre krigsåren fick sammanlagt omkring 30 man återvända till hemlandet ur interneringen. Det gällde sådana besättningsmän som skadats så svårt att de måste förklaras odugliga till framtida krigstjänstgöring. Överenskommelse härom träffades mellan de svenska och tyska regeringarna.

På samma sätt träffades även överenskommelse om permission i hemlandet för de internerade. Permissionerna hade tidvis mycket stor omfattning och kunde vara över tre månader långa.

Som exempel kan nämnas att på sommaren 1917 55 av de totalt på Gotland då internerade 127 tyskarna var på permission i Tyskland.¹¹⁾

S.M.S. Albatross

Fartygets omhändertagande i Sverige

Albatross bärgades av Neptunbolaget den 23 juli och bogserades följande dag till Fårösund. Jagarna Hugin och Munin eskorterade Albatross. Efter vissa tätningsarbeten fortsattes bogseringen den 29 september till Oskarshamn dit Albatross anlände den 1 oktober. Eskorteringen sköttes då av jagaren Wale. I Oskarshamn reparerades fartyget till full sjövärdighet.

I april 1917 upprättades planer för att flytta Albatross till Karlskrona där marinen i alla avseenden skulle svara för bevakningen. Av okänd anledning kom flyttningen ej till stånd.¹²⁾ Den 19 november 1918 fattade Kungl Maj:t beslut om att Albatross med all materiel och påmönstrad besättning skulle förflyttas till Karlskrona och meddelade särskilda bestämmelser för transporten.¹³⁾ På julafton 1918 lämnade Albatross Karlskrona med den tidigare internerade besättningen. Färden gick först till Danzig senare till Kiel där fartyget efter en tid skrotades.

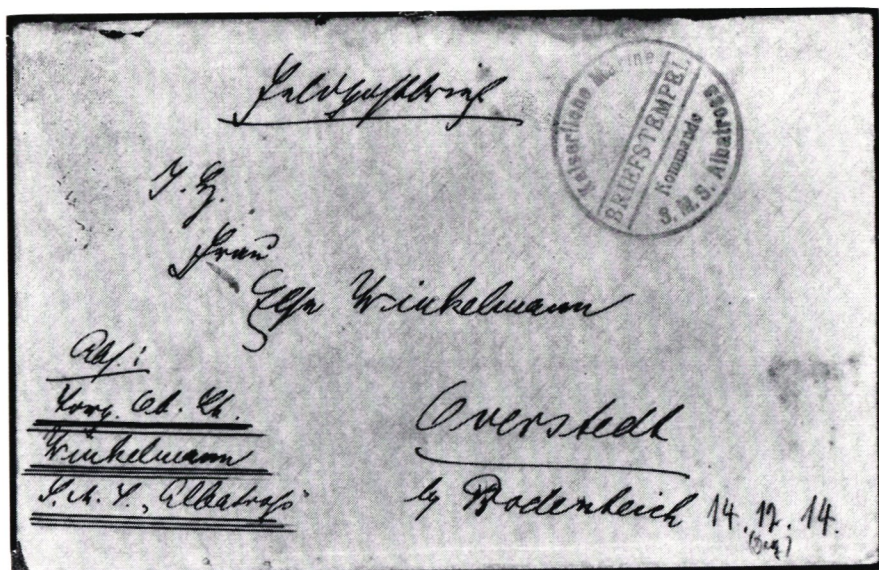
ALBATROSSBESÄTTNINGENS POSTALA FÖRHÅLLANDEN

Före strandningen i Sverige

Som alla andra tyska krigsfartyg var Albatross utrustat med två olika poststämplar — en Briefstempel och en »Marine-Schiffspost»-stempel.

Fartygets Briefstempel hade violett färg och en diameter av 36 mm. I båge upptill står »Kaiserliche Marine», i båge nedtill »S.M.S. Albatross» i mitten mellan streck, som går ut till en mm från cirkelbågen, »BRIEFSTEMPEL» och vågrätt under undre strecket »Kommando». En Briefstempel var endast en fartygsstempel avsedd att användas på de till slutna munflikarna på brevet baksida. Den hade icke någon postal innebörd och angav ej datum.

Marinpoststämpeln var avsedd för postalt bruk och skulle användas på frimärkets traditionella plats på brevet framsida. Den var numrerad och även daterad. Albatross' marinpostnummer var 102. Färgen var svart. Stämpelns diameter var 30 mm och i båge upptill står »KAIS. DEUTSCHE». På fem horisontella rader under varandra står sedan »MARINE», »SCHIFFSPOST», »N° 102» samt datum på två rader. Årtalet på understa raden anges endast med de två sista siffrorna. Datum flankeras av en stjärna på varje sida. För Albatross' del är emellertid användningen av dessa båda stämplor litet speciell. Av okända skäl fick fartyget troligen inte ut sin marinpoststempel förrän i februari 1915, mera än 5 månader efter krigsutbrottet. Intill dess användes brevstämpeln som marinpoststempel — på dess avsedda plats på brevet framsida och medförande portofrihet. Vissa försändelser blev därför odaterade i det fall de ej försågs med skriftlig påteckning av datum¹⁴⁾ eller stämplades

Albatross' Briefstempel Typ 1, gummistämpel, 36 mm diam.
Stämpeln är tillverkad i Tyskland. Violet avtryck. (Wa)

Albatross' Briefstempel Typ 2, gummistämpel, 33 mm diam.
Stämpeln är troligen tillverkad i Sverige. Blått avtryck. (Wa)

om vid avlämningen till postkontoret i hemmahamnen. För post från Albatross skedde detta vanligen i Wilhelmshaven.¹⁵⁾ Försändelserna bär påteckningen »Feldpostbrief», »Feldpostkarte» eller »Feldpost». En försändelse med endast brevstämpel är känd från så sent datum som den 25 februari 1915.

De sista marinpoststämplade försändelserna från Albatross kunde avlämnas i Danzig sent den 30 juni 1915 innan fartyget på efternatten gick ut på sin sista operation i Östersjön.

Albatross' marinpoststämpel No 102,
metallstämpel, 30 mm diam. Svart avtryck. (Wa)

Brev från Albatross 30/10 1914. Ortstämpel Wilhelmshaven använd
över Briefstempel Typ 1. (Wa)

Vid strandningen i Sverige torde båda stämplarna ha gått förlorade. Ingen användning av dem har kunnat konstateras efter 30 juni 1915. Marinpoststämpeln kom således att användas under en mycket kort tid — mindre än fem månader.

Post till besättningen på fartyget var på vanligt sätt portofri och dirigerades vid Albatross' operationer i Nordsjön vanligen via Wilhelmshaven och vid operationerna i Östersjön via Danzig.

Albatross' fartygskommando disponerade också ett speciellt papperssigill att användas för munflikarnas försegling. Sigillet hade en ytterdiameter av 46 mm och vågig kant. Den inre bilden har 35 mm diameter och visar i vitt på blå botten den tyska riksörnen över ett ankare. I båge

upptill läses »KAISERLICHE MARINE» och i undre bågen »KOMMANDO S.M.S. ALBATROSS». Övre och undre båge skiljs åt av två stjärnor. Troligen har några sådana sigill överlevt strandningen eller också har nya erhållits från Tyskland efter strandningen. Enstaka sigill har påträffats på officiell, mera högtidlig korrespondens under interneringen i Sverige.¹⁶⁾

Albatross' papperssigill. Använt på baksida på brev från Visby 5/7 1916. (Wa)

Interneringen på Gotland

Postgången

I staben hos militärbefälhavaren på Gotland upprättades snabbt ett förslag till instruktion för den internerade tyska personalen.¹⁷⁾ I instruktionen togs frågan om postgången upp, främst med tanke på censuren. Avsnittet har följande lydelse

»Censur

Rörande censur gäller:

Avgående telegram och postförsändelser — de senare ej tillslutna — inlämnas för censur till Militärbefälhavaren genom chefen för vaktstyrkan.

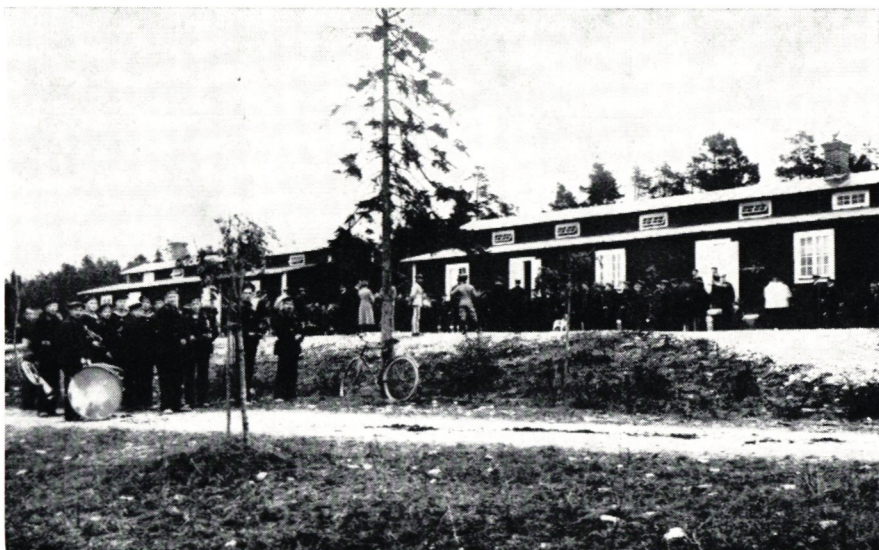
Ankommande telegram och brev censureras tillsviðare icke.

— — — — —

Rörande postportos erläggande hänvisas till Allmänna Poststadgans bestämmelser, vilka i avskrift bifogas».

Av denna instruktion, som kom att tillämpas under hela interneringstiden på Gotland — 2 juli 1915 till 31 augusti 1917 — framgår att posten skulle samlas ihop i lägret och föras in till Visby för censurering. Först därefter överlämnades den till Postverket.

Överlämningen skedde i Visby och därför bär praktiskt taget alla försändelser från de internerade under gotlandstiden Visbys poststämplor. Som avsändningsort i texternas datering anges emellertid ofta den ort där försändelsen verkligen skrevs t ex Roma Kloster, Tofta, Blåhäll, Fårösund eller Hallwards. På Visbys postkontor användes under dessa dryga två år en rik flora av normalstämplor. Även lådbrevstämplor av Typ 21 b 2 förekommer.¹⁸⁾ Av normalstämplor återfinns bl a följande typer 27a, 32, 33b och 58.¹⁹⁾ Både stavningen Visby och Wisby förekommer.

Tyskarnas intåg i Toftalägret i oktober 1915. (Wa)

Det finns emellertid vissa försändelser som gått vid sidan av rutinen och postats direkt i anslutning till interneringsplatsen. Som exempel kan nämnas fyra försändelser från internerade tyska officerare till dåvarande överstelöjtnanten Gabriel Hedengren, som vistades på semester i Ljugarn. Hedengren hade haft dem som gäster vid en middag. Tre av breven är avstämplade i Roma Kloster²⁰⁾ och ett Visborgsslätt, samtliga i augusti 1915. De är ocensurerade och frankerade med fullt porto — tio öre Gustaf V medaljong. Breven förvaras i Krigsarkivet.²¹⁾

Det är inte troligt att något stort antal försändelser postats separat i Visby eller på annan plats på Gotland under internernas permission eller tjänsteförrättningar. Portofriheten hade då inte kunnat utnyttjas. Att portokostnaderna ansågs betungande framgår av den fortsatta redogörelsen.

Under den korta tid fartyget låg i Fårösund avlämnades dock vissa försändelser till posten på denna ort. De två kända breven är stämplade i Fårösund 6/8 och 27/9 1915. Det tidigare brevet är på baksidan även stämplat Visby 7/8 1915.²²⁾

Portofriheten

I den nyupprättade instruktionen hade »rörande postportos erläggande» hänvisats till Allmänna Poststadgans bestämmelser. Man avsåg då 1907-års Allmänna Poststadga, som tillämpades t o m 1918, d v s under hela interneringstiden. I stadgans § 40, mom 2, andra och tredje styckena behandlas för de internerade tyskarna aktuella postala frågor. Styckena har följande lydelse.

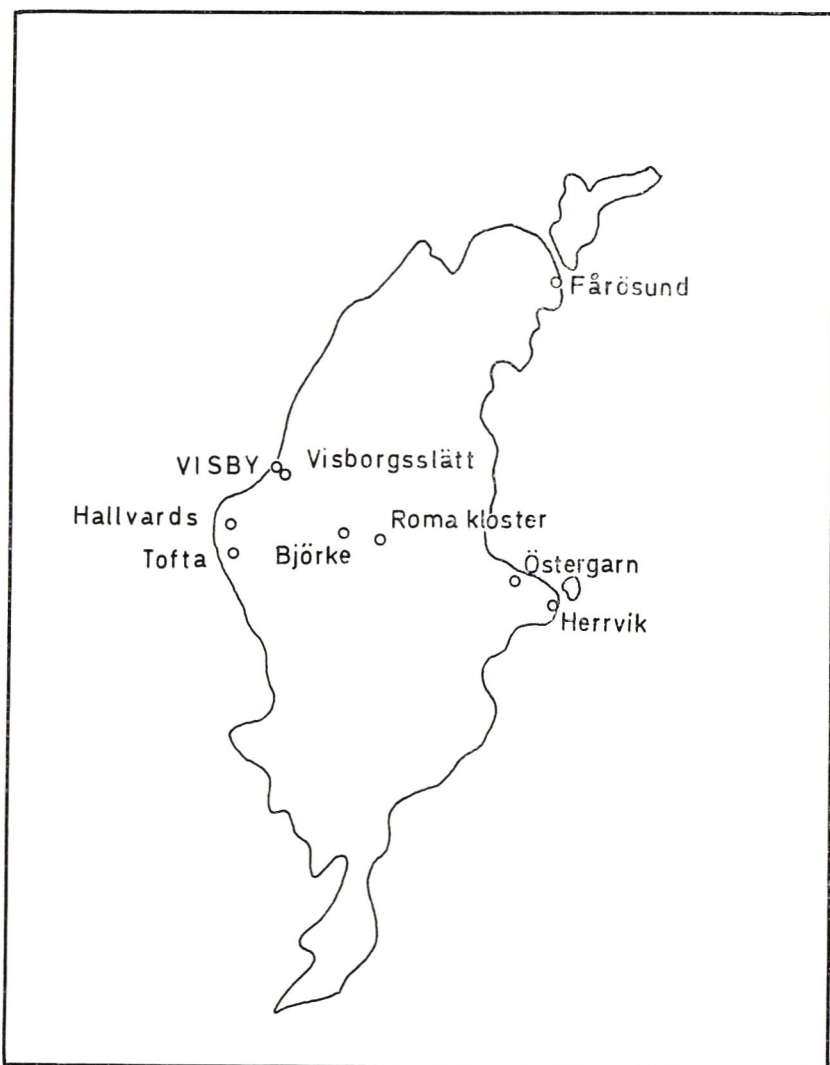
»Brefpostförsändelser, som mellan olika länder befordras till eller från krigsfångar, äro likaledes fritagna från alla slags postafgifter, såväl i afgångs- och adressland som i förmedlande länder.

Krigsfolk, som upptagits och internerats i neutralt land, är i fråga om tillämpningen af förestående bestämmelser likställdt med krigsfångar i egentlig mening.»

Det andra stycket i citatet anger klart att bestämmelserna äger tillämpning på den tyska Albatross-besättningen under interneringen i Sverige. I det första stycket är det två uttryck vars innebörd bör analyseras. Först inledningsordet »Brefpostförsändelser». Portofriheten måste anses ha gällt brev, kort, brevkort och kortbrev till en maxvikt för inrikes försändelse på 1000 gram och utrikesförsändelse på 2000 gram. För postpaket torde paketpostkonventionens § 10 ha medgivit motsvarande portofrihet vilket emellertid är av mindre intresse i detta sammanhang.

På första raden står vidare »som mellan olika länder». Detta måste anses innebära att endast post från de internerade till utlandet eller till de internerade från utlandet var portofri. All post mellan de internerade samt mellan de internerade och i Sverige boende personer skulle porto-beläggas. Så skedde också till en början, vilket framgår bl a av frankeringen på de tidigare nämnda breven till Hedengren.

Men kontakterna mellan de internerade och personer i Sverige ökade snabbt. Gotland besöktes under sommarmånaderna av många turister, som var intresserade av den internerade tyska besättningen. Kontakterna blev brevkontakter och portokostnaden blev betungande för tyskarna som inte hade så gott om pengar. Redan i oktober 1915 började ofrankerade försändelser till personer i Sverige att dyka upp.²³⁾

Det förelåg tydligen vissa olikheter vid tolkningen av poststadgan. Postmästaren i Visby E. Gisslén skrev därför den 20 oktober 1915 till Postdirektionen i Östra distriktet för att få det rätta förhållandet klarlagt.²⁴⁾

»Enär på vissa håll den uppfattningen gjort sig gällande, att postafgift ej skulle behöfva erläggas för sådana brefförsändelser, hvilka afsändas från någon af de på Gottland internerade tyskarna och äro adresserade

till enskilda personer inom riket, så får jag härmed göra värdsam förfrågan, huruvida dylika försändelser skola i vanlig ordning frankeras eller ej.

Enligt min uppfattning kan bestämmelser i allmänna poststadgan § 40.2 ej äga tillämpning å nu omhandlade korrespondens. Visby postkontor den 20 oktober 1915

E. Gisslén»

Postdirektören i Östra distriktet ville icke avgöra frågan utan överlämnade skrivelsen den 1 november till Kungl Generalpoststyrelsen. Han påtecknade emellertid sin åsikt »att jämlikt artikel 11 paragraf 4 moment 2 i hufvudkonventionen af Internationella Postfördrag jämväl inrikes försändelser, som afsändas af de å Gottland internerade tyskarne, böra få befordras utan erläggande af postafgift».

Så blev också beslutet. I plenum den 5 november »fann [Kungl Generalpoststyrelsen] det icke böra förvägras omhandlade internerade tyskar att utan erläggande av postavgift avsända sådana försändelser, varom här vore fråga.» Detta skulle snarast delges bl a postmästaren i Visby, som på handlingen har kvitterat delgivningen den 15 november 1915. Därmed var *total portofrihet* för brevårsändelser från de internerade beviljad. Portofrihet för inrikes brevårsändelser till de internerade hade aldrig övervägts.

Kontakten mellan de i Tofta och i Oskarshamn internerade tyskarna var nog inte så väl utvecklad. I Oskarshamn tog man långt senare upp samma problem angående portofriheten. Chefen för bevakningsfartyget, H.M. Torpedbåt Nr 10, skrev den 10 februari 1916 direkt till Kungl Generalpoststyrelsen för att få en klar tolkning av bestämmelserna.²⁵⁾

»Å härvarande postkontor tolkas föreskrifterna i postreglementet [avser Allmänna poststadgan] så, att försändelser från besättningen å tyska minfartyget Albatross till Stockholm eller Gottland, alltså inom Sverige, icke går som »Feldpost» utan skall frankeras.

Sedan till min kännedom kommit, att postkontoren i Stockholm och på Gottland däremot tolka dessa föreskrifter så att försändelserna skola anses som »Feldpost» och alltså icke frankeras, hänvänder jag mig, härtill ombedd af äldste officeren å Albatross, till Kungl Generalpoststyrelsen med förfrågan huru dessa föreskrifter i verkligheten böra tolkas.

Oskarshamn den 10 Februari 1916

H. M. Torpedbåt Nr 10

G Granström

Löjtnant o fartygschef»

Svaret till Oskarshamn bestod sannolikt av en hänvisning till styrelsens beslut av den 5 november 1915. Detta tidigare beslut borde ha delgivits även postmästarna i Stockholm och Oskarshamn eftersom internerade tyskar från Albatross vid den tiden fanns även på dessa platser. Så skedde ej.

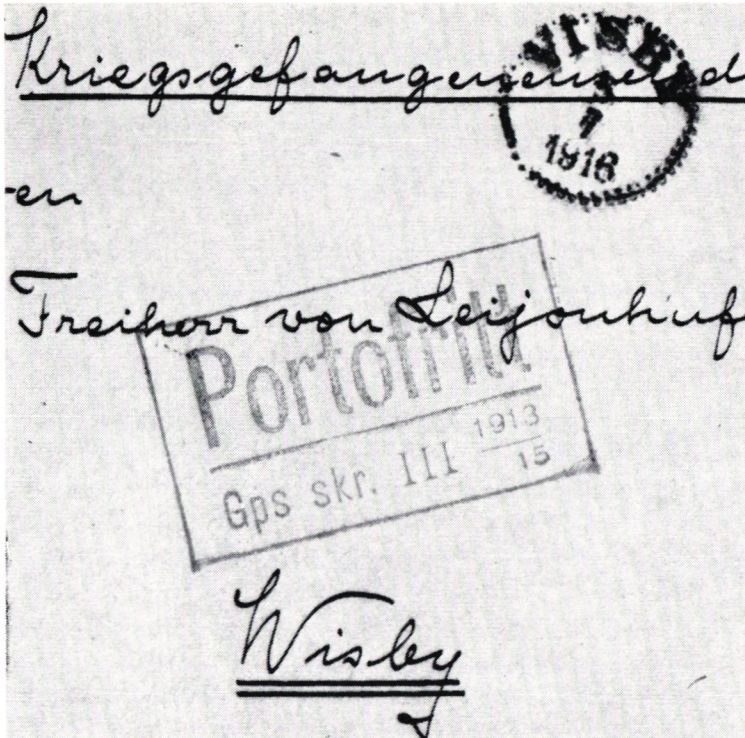
En anledning till att de internerade i Oskarshamn började röra i saken kan ha varit att Torpedoberleutnant Winkelmann anlände dit omkring den 1 februari 1916.²⁶⁾ Denne var svårt skadad och hade vistats först på sjukhus i Roma Kloster och Visborgsslätt och senare på Sofiahemmet i Stockholm. Därifrån hade han sänt ofrankerade inrikes brev försändelser både i oktober och december 1915.²⁷⁾ Stockholm omnämns i skrivelsen till Generalpoststyrelsen och Winkelmann var en av de troligen tre tyskar som hade vistats i Stockholm.

Nästa fråga gällde hur man skulle förfara med inrikes postpaket. Efter framställning den 29 februari 1916 från postdirektören i Östra distriktet beviljade Generalpoststyrelsen de internerade tyskarna rätt »att utan erläggande av postavgift avsända paket till svensk ort.»²⁸⁾

För att klart kunna ange portofriheten på de inrikes försändelserna anskaffades en stämpel i storlek 49,5×29 mm. I stämpelns övre del står Portofritt (högsta bokstavshöjd 12 mm); under ett 31 mm långt vågrätt streck står i stämpelns undre del Gps skr. III 1913/15. Numret är diarienumret på tidigare omtalad skrivelse från postmästaren i Visby angående portofriheten. Beteckningen III anger handläggande byrå i Generalpoststyrelsen — tredje byrån, taxebyrån. Ärendets nummer är 1913 och året 1915, i diarienumret förkortat till 15. Den förkortningen har vållat missuppfattning. Man har ansett att hänvisning skett till tidigare beslut fattat under år 1913.

Stämpeln har så långt man nu vet använts endast på Gotland. Den är i violett färg och kom i bruk på sommaren 1916. Den tidigaste nu kända är på ett kort till Lärbro den 6 juni 1916.

De internerade tyskarna var mycket noga med att iaktta etikett och god ton i Sverige. De var även stolta och ville i vissa situationer troligen därför inte utnyttja den portofrihet, som tillkom dem som krigsfångar eller internerade. Man får det intrycket när man ser de tyska officerarnas tackförsändelser efter Hedengrens middag på Ljugarn i augusti 1915. Alla dessa brev är frankerade. Detsamma gäller för tre brev — troligen även tackbrev — från tyska officerare till överstelöjtnant Leijonhufvud vid I 27 i Visby i mars och augusti 1917. Trots att dessa tre senare brev lämnats in den vanliga vägen och blivit censurerade — ett bär t o m Briefstempel på baksidan — har de frankerats med fullt porto. Även ett brev, som av den svårt skadade Oberleutnant Winkelmann i Stockholm avsänts till

Portofrihetsstämpel använd i Visby från sommaren 1916, gummistämpel 49,5×29 mm. Violettt avtryck.

Beslutet är fattat i anslutning till Generalpoststyrelsens skrivelse nummer III (III. byrån = taxebyrån), 1913 (diarienummer, inkommande), 15 (år 1915). (Wa)

Örebro den 18 oktober 1915, är frankerat med fullt porto. Innehållet är privat och ger sådana uppgifter att det finns anledning att återkomma till detta brev senare. Det var även adresserat till en dam. Påteckningarna »Kriegsinterniertensendung» eller »Kriegsgefangenenensendung» kunde i detta fall ha verkat generande.

Censureringen

Redan i samband med att beredskapen höjdes på Gotland i början av augusti 1914 hade Kungl Maj:t bemyndigat militärbefälhavaren på Gotland — »att, i den utsträckning det befinnes nödigt efter samråd med vår befallningshavande i Gottlands län samt i förekommande fall vår telegrafstyrelse och vår generalpoststyrelse, vidtagna erforderliga åtgärder till förhindrande av, att underrättelser beträffande å Gotland vidtagna militära åtgärder m. m. medelst telegraf, telefon eller post eller på annat sätt bringas till obehörigas kännedom.»²⁹⁾ Meddelanden från Gotland låg

sålunda — enligt militärbefälhavarens bestämmande — under censur redan vid Albatross' strandning.

Som tidigare framhållits tog militärbefälhavaren med frågan om censurering i sin instruktion för bevakning av de internerade.³⁰⁾ Dessförinnan hade militärbefälhavaren emellertid återförsäkrat sig på högre ort om att han gjorde rätt. Av svarsskrivelse från Lantförsvarets kommando-expedition den 7 juli 1915³¹⁾ framgår bl a följande. Av säkerhetsskäl men också med hänsyn till Sveriges ställning som neutral stat och risken för flykttförsök »bör erforderlig kontroll åvägbringas.» Postförsändelser från den internerade personalen bör — icke tillslutna — inlämnas enligt militärbefälhavarens bestämmande. Erforderlig granskning skall utföras. Man borde t v inskränka sig till att övervaka den utgående posten. Men om det skulle visa sig att man behövde granska även ingående post till de internerade så var militärbefälhavaren på grund av det tidigare Kungliga beslutet oförhindrad att organisera sådan övervakning. Den formella bakgrunden för censuren var sålunda helt klar och själva censureringen torde ha startat omgående. Att den i varje fall fungerade effektivt den 13 juli 1915 framgår av en bevarad försändelse.³²⁾

Beslutet om censur av utgående post från internerna på Gotland kom att gälla under hela interneringstiden. Mycket få brott mot bestämmelserna har kunnat konstateras. De mest uppmärksammade är de fyra tidigare nämnda försändelserna till Hedengren i augusti 1915.³³⁾

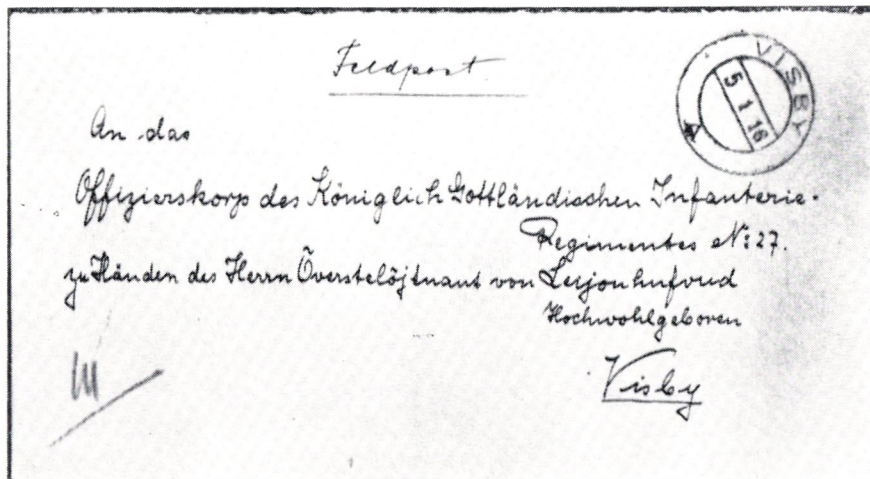
Hur gick det med censuren av ingående post? Behövde den tillgripas? Under februari 1916 företogs upprepade flykttförsök från lägret i Tofta. Militärbefälhavaren gjorde därför framställning till Generalpoststyrelsen den 21 februari 1916 »att ankommande post till den internerade fartygsbesättningen måste överlämnas till milbef för censurering.»³⁴⁾ Generalpoststyrelsen uppdrog åt postmästaren i Visby att ordna ihopsamlingen och överlämningen till militärbefälhavaren.³⁵⁾ Den organisationen torde ha kunnat fungera fr o m den 25 februari 1916. Av icke klarlagda skäl ansåg emellertid militärbefälhavaren att denna censurering var obehövlig redan den 18 mars 1916 och anmälde detta till Generalpoststyrelsen i telegram.³⁶⁾ Styrelsen meddelade då postmästaren i Visby och militärbefälhavaren i särskilda skrivelser den 20 mars 1916 att ihopsamling och överlämning till militärbefälhavaren av inkommande post till de internerade icke längre skulle ske. Åtgärderna bör ha upphört fr o m den 22 mars. Beslut om censur av ingående post vid annat tillfälle har ej kunnat konstateras. Censur av ingående post har sålunda skett under endast en mycket kort period, 25 februari—22 mars 1916. Tyvärr är inga ingående försändelser från den perioden kända.

De utgående försändelserna samlades upp av lägerchefen och lämnades till militärbefälstaben. Där skedde censureringen. När försändelsen censurerats gjordes anteckning därom på framsidan. Censorn signerade bekräftelsen. Brevet tillslöts och försändelserna överlämnades till postkontoret i Visby.

Troligen var endast en censor verksam åt gången. Från tidigaste kända censurering den 13 juli 1915 intill omkring den 1 november 1915 tjänstgjorde en censor, vars signum närmast liknar ett S — den av mig benämnda S-censorn. Denne skrev i regel med rödpenna — någon gång, bl a den 27 september 1915, med anilinpenna³⁷⁾ — mycket omsorgsfullt ut hela ordet »Censureradt» och satte sitt signum i regel strax under senare delen av ordet. S-censorns sista nu kända signum är från den 9 oktober 1915.³⁸⁾

Troligen omkring den 1 november 1915 tog nästa censor över. Hans censurmärke har än så länge första gången återfunnits på två försändelser stämplade den 8 november 1915.³⁹⁾ Den nya censorn skrev även han med rödpenna, men endast förkortningen »Cens» och med ganska driven stil. Han signerade med ett M. M-censorn strök under sitt signum med ett kraftigt streck som lutar snett nedåt vänster. M-censorn har ibland helt utelämnat »Cens» och bara satt sitt signum. Så är fallet t ex med hans nu kända sista signering, som är från den 5 januari 1916.⁴⁰⁾

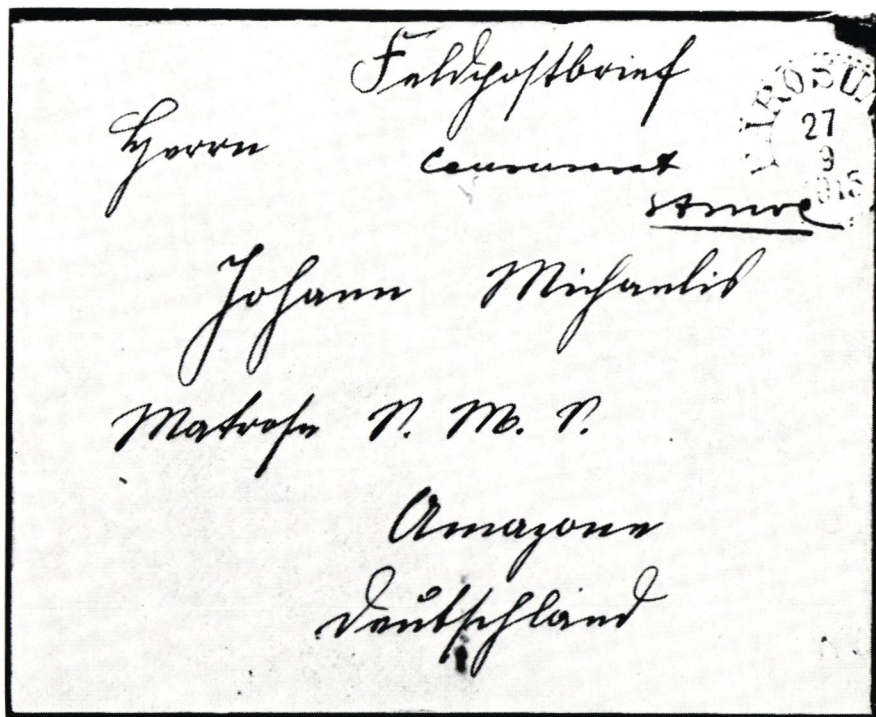
Ett av de tidigare nämnda breven från Fårösund, avsänt den 27 september 1915, är påtecknat av en tredje censor.⁴¹⁾ Denne har med bläck på försändelsens framsida på två rader skrivit »Censurerat, *Struwe*».

Brev från den internerade löjtnanten Duncklenberg Visby 5/1 1916.
Censurerat av M-censorn. (Wa)

Censorn var intendenten Hugo Struve, senare under många år bl a chef för Röda Korset på Gotland.

Arbetet med att bekräfta censureringen behövde förenklas. Omkring den 1 februari 1916 införde militärbefälstaben därför en särskild stämpel, som angav att försändelsen varit utsatt för militär censur. Stämpeln, som förekommer i både violett och blå färg parallellt under hela perioden, är en gummistämpel med 30 mm diameter. Innanför en dubbel yttre ram står i båge upptill »MILITÄRCENSUR» och i båge nedtill »WISBY». Orden i bågen skiljs åt av två sexuddiga stjärnor. Innercirkeln har 15 mm diameter. Den tidigaste kända användningen av stämpeln hänför sig till en försändelse stämplad den 2 februari 1916. Det avtrycket är i violett.⁴²⁾ Redan den 20 april 1916 återfinns emellertid avtryck i blått.⁴³⁾ Med stöd av kändedomen om den parallella användningen samt färgernas klarhet är det motiverat att anta att två gummistämplat utnyttjats med var sin blå respektive violetta stämpeldyna. Avtrycken är emellertid i övrigt helt identiska. Den violetta stämpeln är vanligare än den blå.

Brev till Tyskland från Fårösund 27/9 1915. Censurerat av Struve. (Vo)

beskriften Vatten, sind vor an dem
gekommen und wachen in. ffsan
an Land in der Meeres vor
der Küstentallavia. Geseu abet
morgent um 9 Ufe 30 an Land,
und kommen nachmittage um
3 Ufe wieder an Land. Wasser
bis nicht [redacted] in dieses
[redacted] fies [redacted] [redacted]
[redacted] im [redacted] [redacted], das
[redacted] [redacted] [redacted] [redacted]
[redacted] [redacted] an Land besindliche
Transportierung abkommende [redacted]
[redacted] [redacted] [redacted] nicht [redacted]
von der Regierung. Wenn wir
fies [redacted] [redacted] werden [redacted]
[redacted] sofort mitteilen. Kommt gott

Sida ur ett brev som censurerats i Färösund av Struve 26/9 1915. (Vo)

Det förekom att brev av misstag inlämnades för censurering till slutna. De öppnades då vid militärbefälstaben. De förseglades därefter med hjälp av ett pappersgill som militärbefälet disponerade. Sigillet hade 38 mm yttre diameter och vågig vit kant. Inom en dubbel blå ram står i vitt på blå botten på tre rader »MILITÄRBEFÄLET — PÅ — GOTLAND».

*Censurstämpel »Militärcensur, Wisby», gummistämpel, 30 mm diam.
Violett eller blått avtryck. Tidigast kända användning 2/2 1916. (Wa)*

Under I i Gotland finns en sexuddig stjärna mellan två enkla sirater. Papperssigillet har inte använts ofta. Två bevarade brev är kända, varav det ena med fortfarande obrutet sigill.⁴⁴⁾ Båda breven är till adressater i Sverige, men ingenting — utom möjligen att sigillens text är på svenska — talar för att sigillen har använts endast på brev inom Sverige.

Märkning av utgående post

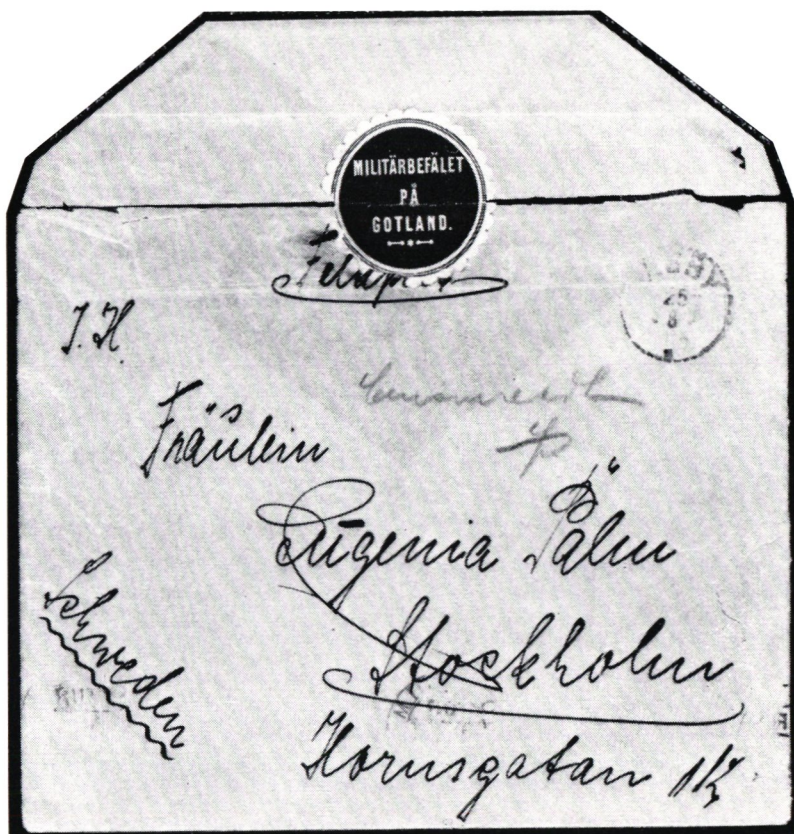
Internerna märkte sina utgående försändelser för att markera att de verkligen skulle åtnjuta portofrihet och bli censurerade. Det kunde ske på fyra olika sätt; ibland tillämpades flera samtidigt. De fyra metoderna var

- a) särskild påskrift på breven
- b) Briefstempel
- c) fartygskommandots papperssigill samt
- d) användning av tyska fältposthelsaker.

På alla utgående försändelser har avsändaren för hand skrivit någon beteckning som binder försändelsen vid de internerade. Några gemensamma bestämmelser tycks inte ha utfärdats. Beteckningarna är individuella och redovisas här i den ordning de vanligast förekommer

Feldpost

Feldpostbrief

Militärbefälets på Gotland papperssigill. Använt för att efter censurering åter tillsluta försändelser som felaktigt inlämnats tillslutna för censurering. (Wa)

Kriegsinterniertensendung — Feldpost — Kriegsgefangenensendung

Kriegsinterniertensendung — Feldpost

Kriegsgefangenensendung

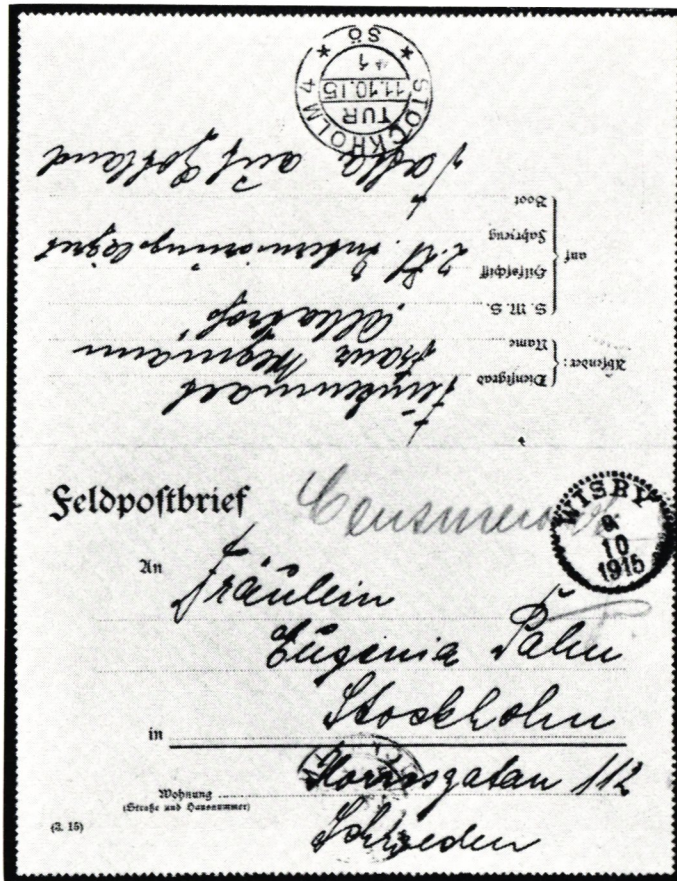
Feldpost — Kriegsgefangenensendung

Deutschland

Feld — Post

Marine — Feldpost

De tyska officerarna använde vanligen beteckningen »Feldpost». De tjänstebrev som det internerade tyska fartygskommandot avsånde till tyska marina myndigheter i t ex Wilhelmshaven betecknades »Feldpost» eller »Feldpostbrief». Tjänstebreven numrerades i huvudsak löpande i fram-sidans övre vänstra hörn, troligen efter de handlingar de innehöll. På bevarade brev finns följande numreringar⁴⁵⁾

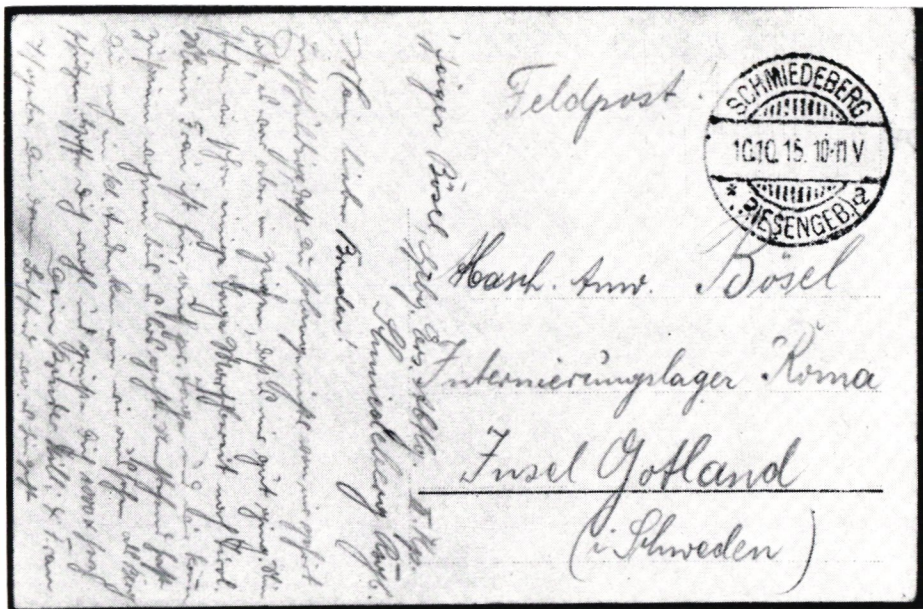
Tyskt Feldpostbrief använt för meddelande inom Sverige. Wisby 9/10 1915.
Ingen frankering. Censurerat av S-censorn. (Wa)

- 29/4 1916 — 211 —
- 5/5 1916 — 170^{II} —, — 174^{II} —
- 5/8 1916 — 452^{II} —
- 10/8 1916 — 460^{II} —

Som tidigare nämnts gick fartygets Briefstempel sannolikt förlorat vid strandningen. Men på våren 1916 dyker en ny Briefstempel upp på baksidan av vissa brev. Första iakttagelsen kan göras den 5 maj 1916.⁴⁶⁾ Den nya stämpeln (Typ 2) var en gummistämpel i blå färg, som hade en diameter av endast 33 mm mot den förlorade stämpeln (Typ 1) 36 mm. Texten är grupperad på samma sätt som på den äldre stämpeln — men innehåller två tydliga skillnader. Ordet »Briefstempel» i stämpelns mittband är på Typ 2 skrivet med små bokstäver — på Typ 1 med genom-

Tyskt Feldpostkarte använt för meddelande inom Sverige. Visby 22/12 1915. Ingen frankering. Censurerat av M-censorn. (Wa)

Kort till den internerade Kurt Bösel i Roma Kloster. Avstämplat i Schmiedeberg, Riesengebirge 10/10 1915. Portofri fältpost. (Wa)

gående stora bokstäver. I undre bågen står på Typ 2 Albatross inom tyska citationstecken. På Typ 1 saknas citationstecken. Briefstempel Typ 2 förekommer endast på försändelsernas baksida — över munflikarna — under det att Typ 1, som tidigare nämnts, av särskilda skäl tidvis återfanns på försändelsens framsida. Om Briefstempel Typ 2 anskaffats i Sverige eller från Tyskland är icke känt.

Därutöver kunde försändelserna utmärkas genom att det tidigare omnämnda papperssigillet med riksörn och ankare användes. Detta torde ha varit ovanligt. Det var troligen ont om dessa papperssigill.

Från det strandade fartyget hade sannolikt medförts ett antal tyska fältposthelsaker, som kom till användning huvudsakligen på Gotland. Såväl dubbla »Feldpostbrief» med perforerade marginaler som enkla »Feldpostkarte» har utnyttjats även för korrespondens inom Sverige. Lagret tycks inte ha varit stort. Av de kända bevarade exemplaren är huvuddelen sända under hösten 1915.⁴⁷⁾ Ett kort är dock avsänt så sent som den 1 augusti 1916. Detta är även försett med de båda tidigare nämnda portofrihets- och militärcensurstämplarna — således en mycket representativ och intressant Albatross-försändelse.⁴⁸⁾

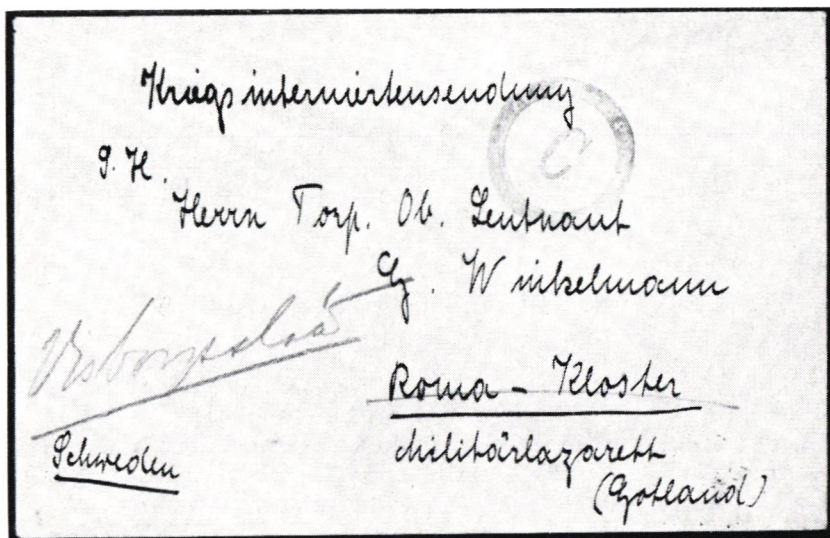
Post till de internerade

De internerade fick med säkerhet ta emot mycket post med hälsningar från såväl hemlandet som från nyförvärvade vänner i Sverige. Av dessa försändelser finns emellertid mycket få bevarade. Det är i och för sig inte så underligt. Internerna var unga män. De bodde trångt med små möjligheter att spara på alla försändelser under mera än tre långa interneringsår. De flyttades flera gånger i Sverige och fick slutligen embarkera sitt fartyg igen. I samband med flyttningar och permissionsresor städades skåpen säkert noga. De försändelser, som eventuellt medfördes tillbaka till Tyskland, torde sedan i stor utsträckning ha gått förlorade under nästa världskrigs vindsröjningar och bränder.

Ett fåtal inkommande försändelser har bevarats. Några är från den tidigare perioden och adresserade till interner i Roma Kloster. Andra är senare och tillhör Tofta-perioden. De är avsända från bl a Visborgsslätt, Katrineholm och Kalix i regel av personer, som tidigare deltagit i bevakningen av de internerade och då blivit goda vänner med dem.

Svensk post till de internerade är dessutom svår att känna igen snabbt. Den är ju frankerad på vanligt sätt och i regel utan särskilda tecken eftersom den icke var portofri och vanligen ej censurerades. Försändelserna från utlandet — oftast från Tyskland — bar särskilda påteckningar t ex »Kriegsinterniertensendung» eller »Feldpost» och var ofrankerade. Från gotlandstiden har ej med säkerhet återfunnits någon i Tyskland censur-

rerad post. Tveksamhet råder angående ett mycket intressant brev från augusti 1915. Brevet är från Cuxhaven till den svårt skadade Winkelmann och har eftersänts från Roma Kloster — stämpel på baksidan 13/8 1915 — till Visborgsslätt där Winkelmann då vårdades på militärlasarettet.⁴⁹⁾ Brevet är ej poststämplat i Tyskland men bär på framsidan en rund röd stämpel med 30 mm ytterdiameter. Innanför en 3,5 mm bred fylld ring

Okänd censurmärkning på brev från Cuxhaven till Roma Kloster i augusti 1915. Brevet är eftersänt till Visborgsslätt. (Wa)

står ett 12 mm högt C. Stämpeln tycks vara okänd i Tyskland. Censur stavas på tyska med Z. Stämpeln kan möjligen vara svensk eller ha med Cuxhaven att göra. Avsändaren bodde nära den tyska marinbasen i Cuxhaven. Det är också tänkbart att stämpeln är en tysk censurstämpel använd på post till utlandet. Därvid har man använt UPU:s officiella språk, franska, där Censure stavas med C. Som tidigare framhållits förekom vid denna tid icke någon censur av ingående post till Gotland. Det mesta talar således för att stämpeln har anknytning till Tyskland och Cuxhaven och dessutom en postal innebörd eftersom tysk poststämpel saknas på brevet.

Interneringen i Oskarshamn

Postgången

I Oskarshamn bevakades Albatross och de på fartyget internerade 35 tyska besättningsmännen till en början av marinen. Det blev emellertid alltför betungande för marinen och redan den 19 oktober 1915 föreslogs

att bevakningen delvis skulle övertas av armén.⁵⁰⁾ Marinen skulle bidra med en 2.kl torpedbåt. I särskild generalorder fastställdes den 20 oktober 1915 att II. arméfördelningen delvis skulle överta ansvaret.⁵¹⁾ I april 1916 ordnades befälsförhållandena i Oskarshamn upp slutgiltigt. Även bevakningsbåten underställdes chefen för II. arméfördelningen, som i sin tur uppdrog åt chefen för Smålands husarregemente (K 4) i Eksjö att helt organisera och ansvara för bevakningen.⁵²⁾ Albatross låg vid kaj i inre hamnen. I praktiken skedde bevakningen med en kavalleritropp på styrbordssidan mot kajen och med ett örlogsfartyg — en torpedbåt eller vedtebåt — förtöjd på Albatross' babordssida ut mot hamnen. Chefen för K 4 utfärdade särskilda instruktioner för bevakningens genomförande den 11 april 1916.⁵³⁾ Av instruktionen framgår bland annat att »Chefen för torpedbåten — — — censurerar posten — — —.»

All utgående post samlades således och överlämnades till fartygschefen, som efter censurering sände den till postkontoret i Oskarshamn. Så gick det i princip till under hela interneringstiden. Men, precis som på Gotland, slank i Oskarshamn vissa försändelser ur greppet. Chefen för II. arméfördelningen hade nämligen fastställt det område »inom vilket officerare och vederlikar tillhörande det i Oskarshamn internerade tyska krigsfartyget Albatross fritt få röra sig — — — till Oskarshamns stad med omnejd inom en omkrets av 8 km, räknat från Oskarshamns inre hamn.»⁵⁴⁾

Det var ett ganska stort område. Då officerarna dessutom erhöll nattpermission vid besök på gårdarna i trakten hade de goda möjligheter att posta försändelser vid sidan av rutinen. Officerarna i Oskarshamn var emellertid inte flera än högst tre eller fyra samtidigt. Några stora brevmängder torde det därför aldrig ha rört sig om. Det finns exempel på att försändelser postats till Tyskland från Figeholm och på PKP.411 och undgått censuren.⁵⁵⁾

Genom studier av krigsfartygens loggböcker kan man finna att bevakningsfartygen regelbundet upphörde med bevakningen en eller två dagar för att genomföra stridsskjutningar eller manöverprov. Även vid dessa tillfällen kan den internerade besättningen ha haft möjligheter att posta försändelser vid sidan av rutinen och undvika censuren.

Även på postkontoret i Oskarshamn användes under dessa tre år flera olika typer av post- och makuleringsstämplar. På bevarade försändelser finns bl a normalstämplarna nr 14 med 22 respektive 25 mm diameter, nr 58 (2. TUR från 1917) samt lådbrevstämpel Typ 21 b 2. Posten har tydligen ibland efter censureringen avlämnats direkt till postkupéer. På bevarade försändelser finns stämplat från PKP. 22 (Typ V) från 1916 och

1917. Även PKP. 411 (Typ VI) från 1917 finns på ett brev. Brevet är emellertid, som tidigare framhållits, ocensurerat och torde därför ha postats direkt av internen vid sidan av rutinen.

Portofriheten

Genom postmästare Gisslén i Visby hade den principiella totala portofriheten klarats ut. Men av den tidigare redogörelsen har det framgått att man i Oskarshamn fortfarande hade vissa dubier angående den inrikes portofriheten. Detta reddes emellertid ut genom fartygschefens direkta skrivelse till Generalpoststyrelsen i februari 1916, som tidigare omnämnts. Av en bevarad försändelse framgår att besättningen dock icke tidigare tvingats att frankera sina inrikes försändelser. Matrosen Paul Gerke kunde således den 7 januari 1916 sända en hälsning till en vän i Fårösund.⁵⁶⁾ Kortet är ofrankerat och av speciellt intresse eftersom det på bildsidan visar ett foto av det samlade manskapet på Albatross' däck i Oskarshamn. På bilden finns 28 personer. Inga officerare eller underofficerare är med. Bilden bestyrker den tidigare bedömningen att totalt omkring 35 tyskar var internerade i Oskarshamn samtidigt.

Om man postade försändelser vid sidan av rutinen var man också beredd att betala portot. Därmed undveks uppmärksamhet och censur. Detta framgår av det tidigare omtalade kortet från Figeholm. Det är frankerat med Gustav V 10 öre medaljong.

Två andra iakttagelser kan emellertid tyda på en viss kvarstående osäkerhet angående portofriheten på postkontoret i Oskarshamn. Två brev, som sänts till Tyskland i augusti 1916 respektive maj 1917, har försetts med svensk T-stämpel (taxe à payer) med åttakantig ram.⁵⁷⁾ Stämpeln finns återgiven bland exemplen inom Nr 14 hos Schultz-Steinheil.⁵⁸⁾ Båda breven är märkta »Feldpost». När det gäller det förra brevet — stämplat i Oskarshamn — har man insett sitt misstag och strukit över stämpeln med två kraftiga streck med blåpenna. Var detta skett framgår ej. Det senare brevet — stämplat i PKP. 22 — har fullbordat resan till Tyskland med sitt T. Det finns inget tecken på brevet som anger att lösen har utkrävts av adressaten. Med tanke på att breven är så sent avsända att portofriheten borde varit allmänt känd i Oskarshamn är det troligt att breven T-stämplats på annan ort i Sverige.

Censureringen

Som tidigare framhållits stod det att läsa i den instruktion, som chefen för Smålands husarregemente (K 4) utfärdade för bevakningen, att det ålåg chefen för torpedbåten att censurera posten. Därmed avsågs till en början den utgående posten. Den formella bakgrunden till ordern om censur av

Överstruken T-stämpel på försändelse från Oskarshamn under period 6. 29/8 1916. (Wa)

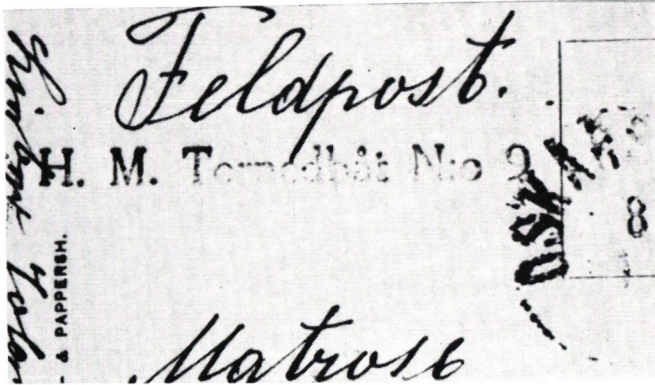
utgående post torde ha varit Kungl Maj:t tidigare omtalade beslut i augusti 1914. Chefen för II. arméfördelningen hänvisade sålunda vid ett senare tillfälle, när det gällde censur av ingående post, till detta Kungliga brev.⁵⁹⁾

Censuren torde i regel ha utförts av fartygschefen personligen. Fartygschefen var vanligen fänrik eller löjtnant och bör i regel ha varit den ende ombord som kunde läsa tyska.

När censureringen var klar skrev censorn på försändelsens fram- eller baksida endast förkortningen »Cens». Fram till maj 1917 skrevs detta vanligen med rödpenna, i undantagsfall med rött eller blått bläck. Från maj 1917 — tidigaste iakttagelsen den 25 maj 1917⁶⁰⁾ — användes i stället för handpåskrift en liten röd stämpel med endast ordet »CENS». Bokstavshöjden är 3 mm och totala bredden 10,5 mm. Den stämpeln torde sedan ha använts ända till interneringens slut i december 1918.⁶¹⁾

På Gotland skrev censorerna sitt signum under censurmärkningen. På bevakningsfartyget i Oskarshamn använde censorn i stället fartygets stämpel under censurmärkningen. Eftersom ett stort antal fartyg deltog i bevakningen under de tre åren har detta förfaringssätt medfört en rik flora av olika censurbeteckningar från Oskarshamn. Genom studier av bl a generalorder och krigsfartygens loggböcker, som idag förvaras i militära arkiv, har det varit möjligt att troligen exakt rekonstruera en kommen-

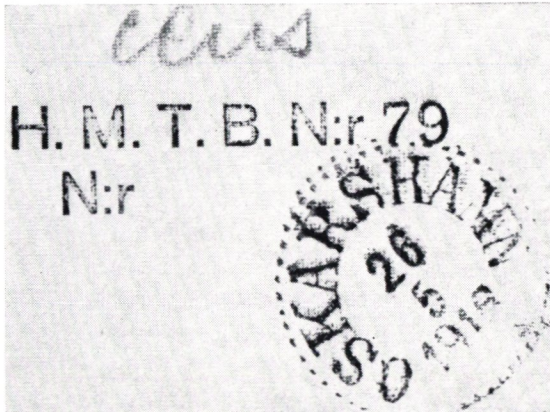
Fartygsstämplar använda som censurstämplor i Oskarshamn under olika perioder.

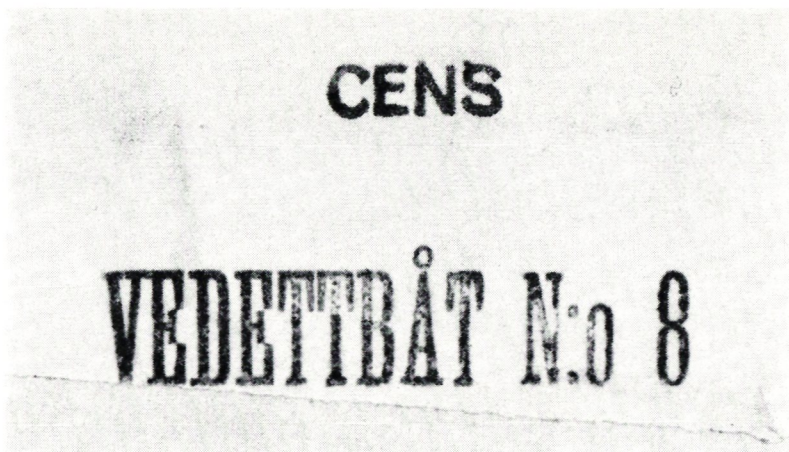
Period 2, 8.12.1915

Period 3, 9.4.1916

Period 4, 26.5.1916

*Särskild stämpel »CENS» med rött avtryck använd i Oskarshamn fr o m period 10.
25/5 1917. (Wa)*

deringslista för de fartyg som bevakade Albatross i Oskarshamn.⁶²⁾ Kommanderingslistan återges i sin helhet nedan. Listan ger anledning till några kommentarer.

Fartygens bevakningsperioder var olika långa. I fem fall gällde det omkring tre månader (75—96 dagar). De övriga perioderna varierar mellan lägst 11 och högst 388 dagar. Torpedbåten Antares hade den kortaste perioden, 11 dagar, kring nyår 1917. Den allra längsta bevakningsperioden hade Vedettbåten nr 10, som låg i Oskarshamn över 12 månader. 14 olika krigsfartyg medverkade. Utöver jagarna deltog sju torpedbåtar och fem vedettbåtar i bevakningen. Ett fartyg — Vedettbåten nr 8 — hade två bevakningsperioder. Den avlöstes under jul- och nyårshelgen 1916—1917 av torpedbåtarna Bris och Antares under 32 dagar. Den återupptog sedan bevakningen. Den andra bevakningsperioden varade i ytterligare nästan ett halvår. Avsikten var att även Vedettbåten nr 9 skulle få två bevakningsperioder. Den beordrades svara för period 13. På väg till Oskarshamn grundstötte den emellertid utanför Kalmar och Vedettbåten nr 7 fick överta uppdraget.

Fartygsstämplar använda som censurstämplor finns bevarade på försändelser från nio av de tretton olika perioderna. Från fyra perioder har ännu ej några försändelser återfunnits. Det gäller perioderna 1, 9, 11 och 13. Jagaren *Wale*, som även eskorterade Albatross från Fårösund, var det första svenska bevakningsfartyget. Det är tveksamt om man då ännu hade hunnit skapa en rutin för postgången och censuren. Det är inte heller klarlagt om jagarnas fartygsstämplar använts i samband med censuren. Ingen försändelse har återfunnits från denna period.

Pe-riod	Bevakningsfartyg	Tjänstgjorde		Fartygsstämpel	
		fr o m	t o m	Utseende	Färg
1	Jagaren Wale Jagaren Munin Torpedbåt nr 7	1/10 1915 18/10 1915 22/10 1915	17/10 1915 21/10 1915 12/11 1915 (43 dagar)	ej känt ej känt ej känt	
2	Torpedbåt nr 9	13/11 1915	3/2 1916 (83 dagar)	H.M. Torpedbåt N:o 9	violett
3	Torpedbåt nr 10	3/2 1916	29/4 1916 (86 dagar)	H.M. Torpedbåt N:o 10	röd
4	Torpedbåt nr 79	29/4 1916	25/7 1916 (89 dagar)	H.M.T.B N:r 79 N:r	svart
5	Torpedbåten Komet	25/7 1916	11/8 1916 (17 dagar)	TORPEDBÅTEN KOMET	svart
6	Vedettbåt nr 17	11/8 1916	26/10 1916 (76 dagar)	VEDETTBÅTEN N:r 17	svart violett
7	Vedettbåt nr 8	26/10 1916	8/12 1916 (43 dagar)	VEDETTBÅT N:o 8	violett
8	Torpedbåten Bris	8/12 1916	29/12 1916 (21 dagar)	TORPEDBÅTEN BRIS	svart
9	Torpedbåten Antares	29/12 1916	9/1 1917 (11 dagar)	ej känt	
10	Vedettbåt nr 8	9/1 1917	8/6 1917 (150 dagar)	VEDETTBÅT N:o 8 (+CENS)	violett (röd)
11	Vedettbåt nr 9	8/6 1917	12/9 1917 (96 dagar)	ej känt	
12	Vedettbåt nr 10	12/9 1917	5/10 1918 (388 dagar)	VEDETTBÅTEN N:r 10 (+CENS)	svart (röd)
13	Vedettbåt nr 7	5/10 1918	1/12 1918 (57 dagar)	ej känt	

Period 5, 6.8.1916

Period 6, 17.9.1916

Period 8, 18.12.1916

Period 7 och 10, 15.1.1917

Period 12, 21.9.1917

Däremot finns en försändelse bevarad från den 21 oktober 1915.⁶³) Brevet bär lådbrevstämpel men bär inga tecken av att ha blivit censurerat. Eftersom stämpeln från Vedettbåten nr 8 förekommer under två perioder så är det totala antalet olika bevarade fartygstämplor åtta. Av dessa är tre — från Torpedbåtarna nr 9 och nr 10 samt Vedettbåten nr 8 — linjära stämplor på en rad. Övriga fem är tvåradiga linjära stämplor. Fyra av dessa är även försedda med sirater på en tredje rad under texten.

Fartygens stämpeldynor hade olika färger. Violetta, röda och svarta stämplor förekommer. Endast från Vedettbåten nr 17, under period 6, har emellertid samma stämpel återfunnits i två färger — svart och violett.

Vid en genomgång av de få kända bevarade försändelserna kan man göra följande iakttagelser. Torpedbåtarna nr 9, 10 och 79 samt torpedbåten Komet placerade all censurmärkning på försändelsernas framsidor. Övriga bevakningsfartyg — samtliga vedettbåtar och torpedbåten Bris — bekräftade censureringen på försändelsernas baksidor. I en särskild grupp står Vedettbåten nr 10, vars censurmärkning återfunnits omväxlande på försändelsernas fram- eller baksidor. På Vedettbåten nr 17 använde censorn bläckpenna med omväxlande blått och rött bläck. Övriga censorer har använt rödpenna. Från period 6 har ett brev utan fartygstämpel återfunnits.⁶⁴) Brevet är emellertid på baksidan märkt med »Cens» i röd bläckskrift. Mot mitten av perioden har censorn på Vedettbåten nr 17 övergått till att använda violett stämpeldyna. Två brev med sådan stämpel har återfunnits. De är avsända den 16 och 17 september 1916.⁶⁵)

Med början under period 10 våren 1917 underkastades försändelserna ofta *dubbel censur*. De censurerades då även vid ankomsten till Tyskland. Efter censuren tillslöts de med en tunn pappersbanderoll. I regel är banderollen utan tryck. Men även en banderoll med svarta tryckta stämplor förekommer. Inom ram i stämplornas övre båge läses »Kaiserliches Postamt». I bågens undre del finns en stjärna. I innercirkelns centrum läses »Hamburg 1».⁶⁶) En stor rektangulär violett stämpel finns i regel på baksidan av försändelsen ovanpå den tunna banderollen. Stämpelns ungefärliga storlek är 50×35 mm. Texten är oläslig, men ett datum i stämpelns mitt brukar kunna urskiljas.

På alla i Tyskland censurerade försändelser finns någonstans — omväxlande på fram- och baksidan — ett nummer antecknat med blyerts. Troligen har påteckningen gjorts i Tyskland. Följande nummer förekommer på brev avstämplade i Sverige angivna tider: 309 (3/3 1917), 104, 107 (28/8 1917), 311 (3/11 1917), 311 (9/11 1917).

Även i Oskarshamn *censurerades posten till* den internerade besättningen under viss begränsad tid. Chefen för II. arméfördelningen föreslog den 15 oktober 1918 Generalpoststyrelsen »att postförsändelser till de i Oskarshamn å Albatross internerade tillställas chefen för det till chefen för Kungl Kalmar regementes förfogande ställda bevakningsfartyget i Oskarshamn, för att av honom censureras».67) Han hänvisade till ett bemyndigande, som han erhållit den 6 september 1918 att »låta underkasta postförsändelser till de internerade i Oskarshamn och Skillingaryd erforderlig granskning». Det är att notera att ansvaret för bevakningen i Oskarshamn vid den tidpunkten övergått från Smålands husarregemente till Kalmar regemente. Detta torde ha skett i juni 1918. Enligt anteckning i loggbok för Vedettbåten nr 10 visiterades fartyget den 6 juni 1918 av chefen för Kungl Kalmar regemente.

Generalpoststyrelsen godkände förslaget och utfärdade den 24 oktober dirigeringsuppgift till postdirektören i Östra distriktet.68) Uppgiften innehöll bl a »att alla dylika försändelser med adress Oskarshamn dirigeras till chefen för Flottans bevakningsfartyg: Oskarshamn.» Inga postförsändelser fick utlämnas till tyskarna utan att ha passerat bevakningsfartyget. Censureringen av inkommande post torde därefter ha pågått i Oskarshamn intill Albatross' avgång till Karlskrona i december 1918.

Det är inte känt hur ingående post censurmärktes. Breven måste ju ha öppnats och åter tillslutits på fartyget. Någon typ av banderoll eller stämpel bör ha använts. Inga sådana försändelser har anträffats.

I en katalog från auktionsfirman Henry Passier i Berlin våren 1972 bjöds emellertid ett brev till en besättningsman på Albatross i Oskarshamn ut till försäljning. Brevet angavs vara från 1918 och försett med svensk censurmärkning. Försändelsens vidare öde är okänt.

Märkning av utgående post

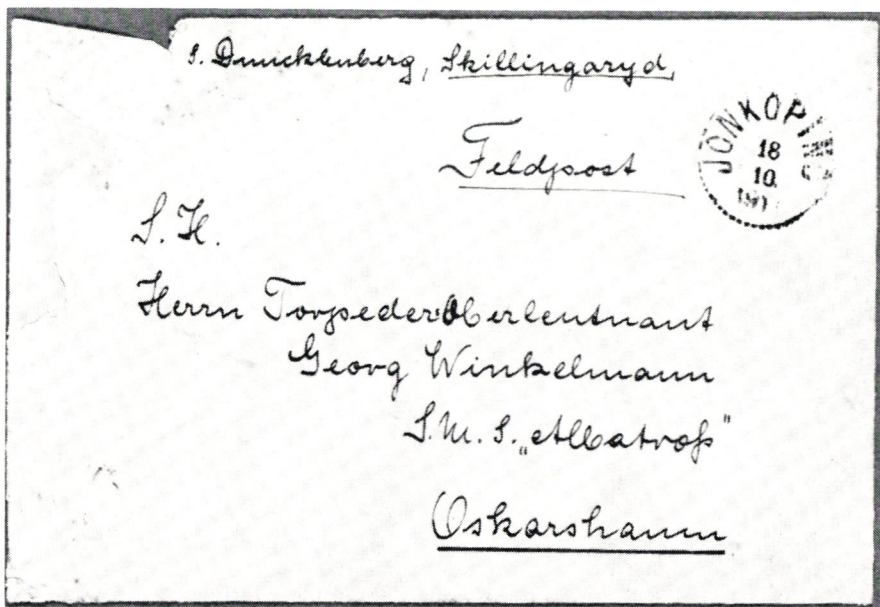
Den utgående posten märktes av de internerade i Oskarshamn i princip på samma sätt som på Gotland. I praktiken blev det dock väsentligt mindre variationer. Endast påteckningarna »Feldpost» och »Feld-Post» har återfunnits. Det är känt att fartygschefen på Albatross, Korvettenkapitän West, tidvis bodde ombord på fartyget i Oskarshamn.69) Detta hände främst under 1918, sedan de internerade flyttats från Gotland till Skillingaryd. Det är känt att fartygschefen inte trivdes så väl i Skillingaryd. Man kunde därför vänta sig att finna Briefstempel (Typ 2) eller Albatross' fartygskommandos papperssigill även på försändelse från Oskarshamn. Sådana utmärkingar har emellertid ej återfunnits. Även de internerade i Oskarshamn har använt tyska fältposthelsaker. Ett »Feldpostbrief» avsänt till Tyskland från Oskarshamn den 2 februari 1916 är känt.70)

Post till de internerade

Från Oskarshamnstiden finns ett antal försändelser till de internerade tyskarna bevarade. De kan delas upp i tre kategorier, inrikes portobelagda, inrikes portofria samt utrikes försändelser.

De inrikes portobelagda försändelserna är alla vykort eller julkhälsningar. De är frankerade med ordinarie porto, 5 öre. Avstämplingarna är gjorda 1916 i bl a Skabersjö, Karlskrona, Eksjö och PLK. 295.⁷¹) Man kan notera att personalen på Albatross var så känd i staden att adressen ibland endast skrevs t ex Oberleutnant Georg Winkelmann, Oskarshamn.⁷²) Dessa försändelser bär inga särskilda stämplat eller anteckningar.

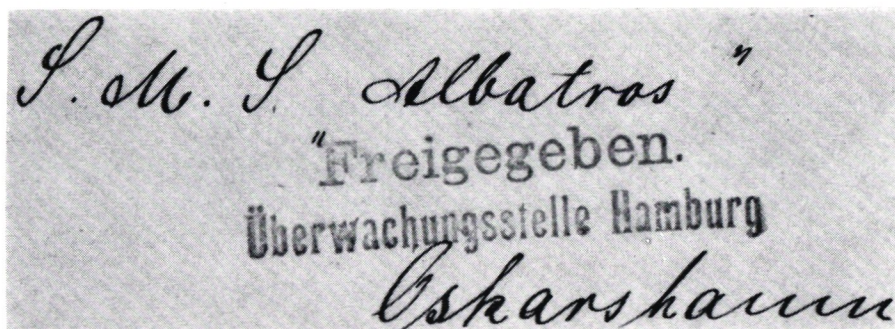
Meddelanden mellan de olika interneringsplatserna kunde befordras portofritt enligt Generalpoststyrelsens tidigare omnämnda beslut.⁷³) Att så också skedde framgår av ett brev från Skillingaryd till Albatross i Oskarshamn. Det är avstämplat i Jönköping den 18 oktober 1916.⁷⁴) Brevet har påteckningen »Feldpost» men bär i övrigt ingen särskild märkning eller stämpling.

Brev mellan i Sverige internerade tyska officerare. Från Skillingaryd till Oskarshamn. Efter censurering postat i Jönköping 18/10 1916. (Wa)

Samtliga kända bevarade utrikes försändelser till de i Oskarshamn internerade är från Tyskland. De bär påteckningarna »Feldpost» eller »Kriegsgefangenenpost». En tidig försändelse från januari 1916 saknar all

extra märkning. Fyra senare brev, samtliga från januari—oktober 1917, bär alla samma tyska censurstämpel. I en tvåradig linjär stämpel läser man »Freigegeben — Überwachungsstelle Hamburg». Texten är utan ram. Total textbredd är 55 mm och texthöjden 11 mm. Olika färgdynor har använts i Hamburg. Stämpelavtrycken förekommer i tre klart olika färger blå, violett och blåviolett. Tre av breven har mottagningsstämplats i Oskarshamn med normalstämpel nr 58. 2.TUR.

Tysk censurstämpel använd i Hamburg på försändelse till de internerade i Oskarshamn 21/1 1917. (Wa)

Interneringen i Skillingaryd Postgången

Efter flyttningen av de internerade till Skillingaryd 1 september 1917 ordnades de postala förhållandena efter samma mönster som på Gotland. Det närmaste förbandet var Kungl Jönköpings regemente i Jönköping. Regimentet svarade för bevakningen av lägret i Skillingaryd. Med detta följde också ansvar för censureringen. Posten samlades därför ihop i Skillingaryd och transporterades in till regementet i Jönköping. Där censureades den och överlämnades därefter till postkontoret i Jönköping. Försändelserna från de internerade i Skillingaryd skall således vara avstämplade i Jönköping. På postkontoret i Jönköping användes under denna tid omväxlande normalstämplarna 14a och 33b.

Det är känt att internerna inte trivdes särskilt bra i Skillingaryd. Trakten var enslig och erbjöd inte mycket förströelse och omväxling. Detta medförde troligen också små möjligheter att posta försändelser vid sidan av rutinen. Inga sådana försändelser har heller återfunnits. Alla bevarade försändelser från tiden i Skillingaryd är stämplade i Jönköping — med ett enda undantag. Av okänd anledning är ett brev avstämplat i Visby den 22 december 1917.⁷⁵⁾ Avsändaren har själv på kuvertets baksida uppgivit sin adress vara Skillingaryd, (Schweden). Varför just Visby? Alla

interner hade då sedan länge lämnat Gotland. Brevet bär inte heller någon gotländsk censurmärkning. Det förefaller därför att vara postat utanför rutinen.

Censureringen

All utgående post censurerades. Troligen utfördes censureringen av officerare vid Jönköpings regemente. Men till skillnad mot vad som skedde i Visby och Oskarshamn bekräftades censureringen ej på försändelserna. Varken påteckningar eller stämplars har använts. På en del brev finns vissa tresiffriga nummer antecknade med blyerts. De kan tänkas härröra från den svenska censuren eftersom de ibland delvis täcks av tyska censurbanderoller. Följande nummer har iakttagits 148 (22/12 1917), 446—347 (12/8 1918), 313—330 (29/8 1918), 313—330 (21/9 1918), 313—421—450 (30/9 1918).

Vid ankomsten till Tyskland censurerades posten ytterligare en gång. Brevens öppnades på ena sidan och har på samtliga bevarade försändelser tillslutits med en pappersbanderoll utan text. På banderollen finns vanligen avtryck i violett av en stämpel i storlek 47 mm×13 mm. Inom ram står på två rader »Militärischerseits — unter Kriegsrecht geöffnet.» I ett fall är stämpeln större, 42×26 mm. Där står inom ram på fyra sidor »Militärischerseits — unter Kriegsrecht geöffnet — 19. Aug 1918 — HAMBURG.»

Även i Skillingaryd censurerades den *ankommande posten* under viss tid. Redan i februari 1918 medelade generalmajor Pehr Hasselrot, som då var chef för II. arméfördelningen, att det var hans »avsikt att anbefalla censurering av postförsändelser till den å Skillingaryd internerade besättningen från tyska minkryssaren Albatross.»⁷⁶⁾ Censuren skulle enligt tidigare omtalade bestämmelser ske i samråd med Generalpoststyrelsen. Han anhöll därför samtidigt »om meddelande, huruvida Kungl Generalpoststyrelsen har något att erinra mot ifrågavarande censur.» Det hade inte Generalpoststyrelsen, som omgående lämnade sitt samtycke.⁷⁷⁾

Det förefaller emellertid som om någon censurering av den ankommande posten aldrig kom till stånd före oktober 1918. Arméfördelningschefen tog då åter upp frågan om censurering av den ankommande posten men då för internerna i både Oskarshamn och Skillingaryd samtidigt.⁷⁸⁾ Särskilt bemyndigande att genomföra den avsedda censuren hade lämnats av Kungl Maj:t.

Han föreslog då »att postförsändelser till de internerade å Skillingaryd [skulle] sändas till Chefen för Kungl Jönköpings regemente i Jönköping för att censureras av en av sagda chef förordnad officer, varefter försändelserna omedelbart avgå till Skillingaryd.» Precis som i Oskarshamn torde

censurering av inkommande post ha pågått under omkring två månader intill interneringen upphörde i december 1918. Ej heller från Skillingaryd har några försändelser från denna tid anträffats. Det är därför okänt vilken metod som använts för att bekräfta censureringen.

Märkning av utgående post

De tidigare på Gotland och i Oskarshamn använda tyska militära hel-sakerna hade troligen tagit slut före flyttningen till fastlandet. Inga sådana har anträffats i korrespondensen från Skillingaryd.

Fartygschefen West bodde huvuddelen av tiden i Skillingaryd där således fartygskommandot var upprättat. En del av tiden vistades han, som tidigare nämnts, ombord på Albatross i Oskarshamn. Briefstempel (Typ 2) har som väntat även återfunnits på baksidan av brev från Skillingaryd.⁷⁹⁾ Fartygskommandots papperssigill finns ej bevarat på försändelser ur denna korrespondens.

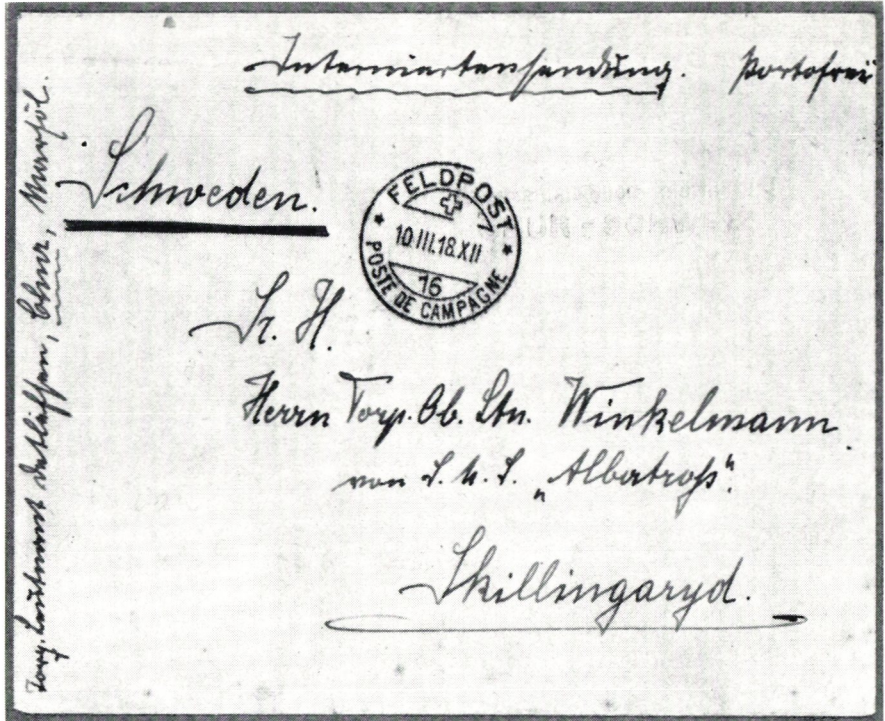
Tre tidigare kända brevpåskrifter har använts på brev från Skillingaryd. De är »Feldpost», »Feldpostbrief» och »Kriegsgefangenensendung».

Post till de internerade

Av post till de internerade i Skillingaryd har endast utrikes post kunnat studeras. Inga bevarade inrikes försändelser är kända. Brev från Tyskland bär alla den tidigare i Oskarshamnskapitlet beskrivna tyska censurstämpeln »Freigegeben — Überwachungsstelle Hamburg». Stämpeln förekommer här precis som i Oskarshamn i de tre olika färgerna. Eftersom Skillingarydsbrevens är avsända upp till ett halvår senare än Oskarshamnsbrevens med samma censurstämpel bör det i Hamburg med säkerhet ha förekommit minst tre olika stämplor med varsin färgdyna.

Till skillnad från Oskarshamnsbrevens bär Skillingarydsbrevens vissa nummer skrivna eller stämplade omväxlande på fram- eller baksidorna. Följande nummer har iakttagits: 399-B 66 (oläslig datumstämpel), 197 (violett stämpel med rund ram) — 328 (Hannover 8/1 1918), 410—3224 (Hannover 20/4 1918).⁸⁰⁾ Eftersom den ankommande posten inte censurerades vid dessa tidpunkter bör numren härröra från den tyska censuren. Alla tre breven bär påteckningen »Feldpost».

Till denna kategori försändelser hör också ett bevarat brev avsänt från Schweiz. Avsändaren var själv tysk sjöofficer och internerad i Chur i Schweiz. Brevet bär påteckningen »Interniertensendung. Portofrei» och en violett tvåradig linjär stämpel med texten »Kriegsgefangenen-Internierung-CHUR-SCHWEIZ». Avstämpling har skett den 10 mars 1918 med stämpel »Feldpost, Poste de Campagne nr 16».⁸¹⁾ Ingen censurmärkning finns på brevet.

Brev från en i Schweiz internerad tysk till en intern i Skillingaryd 10/3 1918. (Wa)

Internerade på övriga platser Stockholm

Det har tidigare omnämnts att vissa svårt skadade under vintern 1915—1916 undergick behandling i Stockholm. Drottning Victoria visade personligen ett mycket stort intresse för att hennes tidigare landsmän fick den bästa tänkbara vården i Sverige. Hur många sårade som behandlades på Sofiahemmet och Garnisonssjukhuset i Stockholm är inte känt. Fru Else Winkelmann, maka till den sårade Torpedoberleutnant Georg Winkelmann, har i en intervju uppgivit att det skulle röra sig om tre personer.⁸²⁾ Erich Thiery omnämner endast ett fall.⁸³⁾ Förutom den av Thiery omnämnde underofficieren Böhm, som vårdades på Garnisonssjukhuset, behandlades de svårt sårade löjtnanterna Hähner och Winkelmann på Sofiahemmet. Böhm hade en svår ögonskada och Hähner en svår benskada, som medförde amputation. Man kan ifrågasätta deras möjligheter att upprätthålla en omfattande korrespondens. Winkelmann var ej så svårt sårad och vi vet — efter intervjuer med fru Winkelmann — att han var en mycket flitig brevskrivare. Under hösten 1915 fick hans hustru till-

stånd att besöka honom under fyra veckor i Stockholm. Tidvis bodde hon då i sin makes sjukrum på Sofiahemmet. Behandlingarna i Stockholm varade till omkring den 1 februari 1916.⁸⁴⁾ Under vissa avbrott i behandlingen fick de sårade återvända till Gotland.

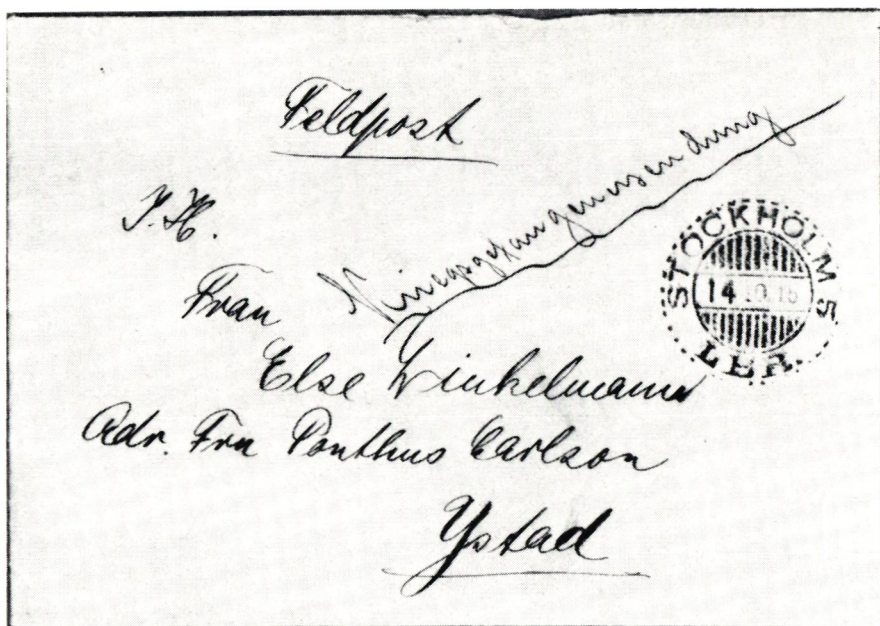
Av angivna förhållanden kan man dra slutsatsen att högst något 100-tal brev torde ha avsänts av de sårade, som behandlades i Stockholm.

Vid ett studium av bevarade försändelser från denna period finner man att breven har postats direkt ute i staden. De har följt den normala civila postgången. Praktiskt taget alla bär lådbrevstämplor. Följande typer av lådbrevstämplor har återfunnits: Typ 46. e. 1 Stockholm 1. AFG, Typ 50.a.1 Stockholm 5, maskinstämpel Typ VII Stockholm 1 AVG. Ett brev förekommer med normalstämpel 58. Stockholm 5, Linnég. B 8. Ett annat brev bär avgångsstämpel Typ 59. a. 1 Stockholm 1 AFG.

Ett brev från Winkelmann, där han som avsändare på brevet baksida själv anger att han befinner sig på Sofiahemmet i Stockholm, är stämplat Visby den 8 november 1915. Det är även censurerat av M-censorn i Visby och bär dennes påteckning på framsidan på vanligt sätt. Denna förvånande postgång har fått sin förklaring genom ett fynd i Krigsarkivet. I ett brev till fru Hedengren, maka till dåvarande överstelöjtnanten Gabriel Hedengren i Örebro, den 18 oktober 1915 har Winkelmann uppgivit att han om åtta dagar måste återvända till Tofta.⁸⁵⁾ Han hade emellertid gott hopp om att åter få komma under behandling i Stockholm. Det torde med största sannolikhet vara så att Winkelmann själv medförde det redan skrivna kuvertet eller hela brevet till Gotland. Brevet har aldrig, trots avsändarpåteckningen på baksidan, postats i Stockholm.

Breven från Stockholm utmärktes på det vanliga sättet med påteckningen »Feldpost». Man kunde emellertid vänta sig att postkontoren i Stockholm skulle vara mindre vana vid att påteckningen skulle medföra portofrihet. Man skrev därför dit även »Kriegsinterniertensendung». Det är också tydligt att posten hade vissa betänkligheter. På huvuddelen av de bevarade breven har man med annan stil, troligen på postkontoret, antingen ändrat »Kriegsinterniertensendung» till »*Kriegsgefangenensendung*» eller skrivit till även den senare beteckningen. Vissa brev bär således tre påteckningar.

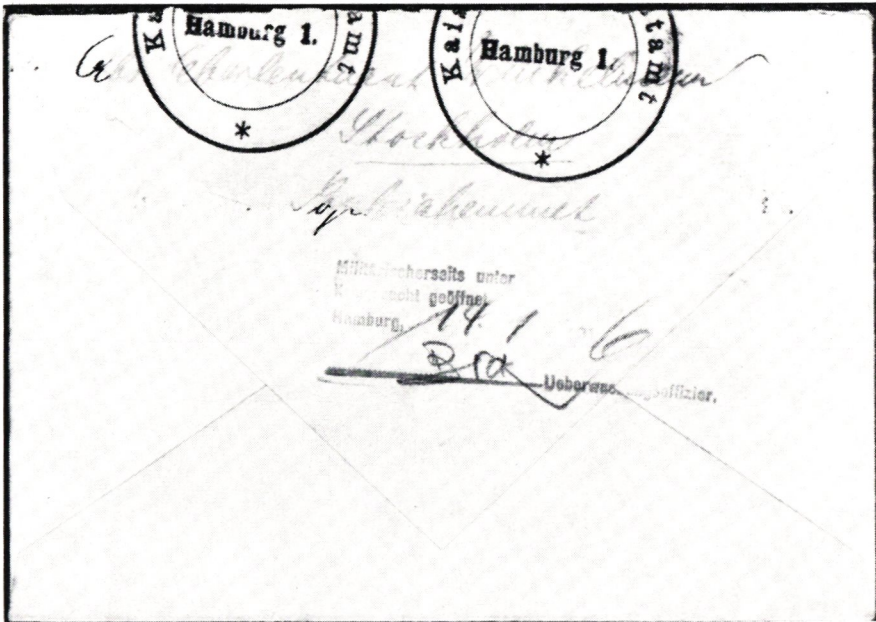
Bakgrunden kan också vara en hård tolkning av 1907 års Allmänna poststadgas § 40. mom 2. Där talas nämligen aldrig om »krigsinternierings-sändningar», endast om »krigsfängesändningar». Internerad personal skulle i postalt avseende likställas med »krigsfångar i egentlig mening». Man kan tolka bestämmelserna så att även deras post skulle vara »krigsfångepost». Det är endast på brev från internerade i Stockholm som sådana ändringar eller tillägg gjorts.

Brev avsänt ofrankerat av Winkelmann från Sofiahemmet i Stockholm till Ystad 14/10 1915. Märk påteckningen »Kriegsgefangenen sendung» gjord av annan person. (Wa)

Även i Stockholm medgavs inrikes portofrihet. Detta framgår av ett ofrankerat brev, som avsänts till Ystad redan den 14 oktober 1915 samt ett kort till Örebro den 31 december 1915. Som tidigare framhållits förekommer frankerade försändelser även från Stockholm. Vid vissa tillfällen kunde särskilt de i Stockholm omfattande påteckningarna angående krigsfångepost verka stötande vid inrikes brevväxling.

Den utgående posten censurerades med största sannolikhet ej. Inga censurmärken finns på breven. Det är också svårt att föreställa sig hur denna praktiskt skulle ha ordnats. Det är känt att t ex Winkelmann vid promenad utanför sjukhuset bevakades av en civilklädd polis. I en intervju har fru Winkelmann berättat hur de genom olika »avhopp» lyckades skaka honom av sig under sina promenader i Stockholm. Något censureringsuppdrag torde emellertid ej ha ålagts denne polisman. Vissa försändelser censurerades på vanligt sätt vid ankomsten till Tyskland. Ett bevarat brev från den 12 januari 1916 bär den tunna tyska pappersbanderollen med påtryckta stämplor »Kaiserliches Postamt. Hamburg 1». På brevet baksida återfinns en violett stämpel med följande text på fyra rader »Militärischerseits unter — Kriegsrecht geöffnet — Hamburg, ... 1916 — Überwachungsoffizier». Inga andra censurmärken är kända på försändelser från de internerade i Stockholm.

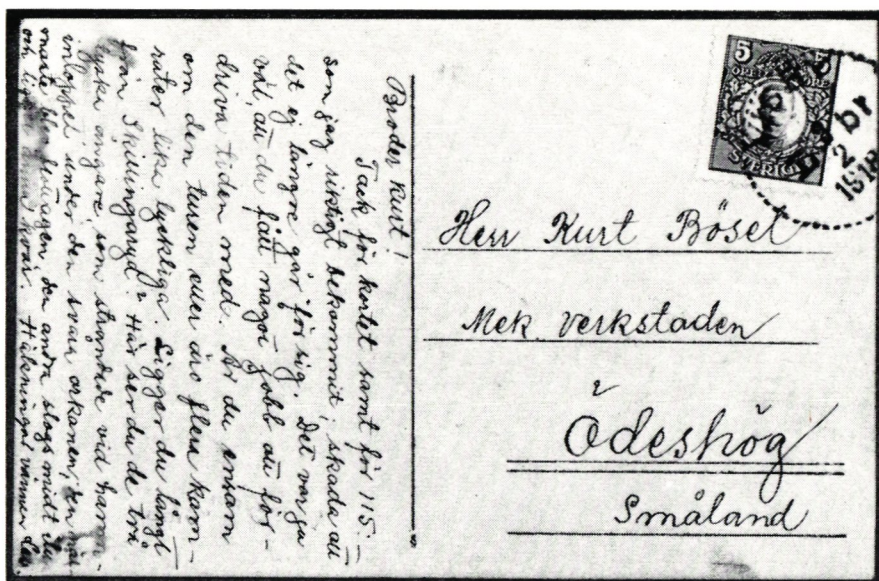
Brev från en tysk intern i Sverige till Tyskland. Tysk tryckt pappersbanderoll använd för att tillsluta brevet. »Kaiserliches Postamt, Hamburg 1». Särskild censurstämpel, gummistämpel med violett avtryck, och censorns signum. (Wa)

Även några försändelser till de sårade tyskar som behandlades i Stockholm finns bevarade. Ett brev är från Wilhelmshaven till Winkelmann. Avsändare var en tysk artillerimatros Heuer. Påteckningen lyder »Kriegsgefangenensendung, Taxfrei». Det är den enda gången beteckningen »Taxfrei» använts. Brevet bär en violett Briefstempel »Keiserliche Marine, Briefstempel, 1. Comp. II. Art. Abt». På baksidan återfinns stämpeln Stockholm 5, TUR 1, 23/11 1915. Det är således en ofrankerad tysk marin fältpostförsändelse. Brevet bär ingen censurmärkning.

Ett frankerat lokalbrev från den 23 december 1915 till Winkelmann på Sofiahemmet saknar alla särskilda påteckningar.⁸⁶⁾ Av de ofullständiga adresserna — i båda fallen endast Sofiahemmet, Stockholm — kan man dra slutsatsen att förhållandet med de internerade tyskarna i Stockholm var väl känt. Det finns inget som tyder på att man censurerade den ingående posten till de sårade tyskar, som behandlades i Stockholm.

Ödeshög

Ett vykort från en vän i Visby till matrosen Karl Bösel avsänt den 8 februari 1918 är adresserat till Ödeshög.⁸⁷⁾ Av adressen och innehållet framgår att Bösel då arbetade på Ödeshögs mekaniska verkstad. Kortet avslöjar att

Kort från Visby till en tysk intern som arbetade i Ödeshögs Mekaniska Verkstad
8/2 1918. (Wa)

vissa interner hade möjligheter att arbeta i den svenska industrin. Avståndet mellan Ödeshög och Skillingaryd, där huvuddelen av tyskarna vid den tiden var internerade, är över tio mil. Det är sannolikt att de tyskar som arbetade i Ödeshög fick ordna sina postala förhållanden själva.

Det är ej känt om de kunde utnyttja sin portofrihet. Kortet bär inga spår av censurering. Av de försändelser som bevarats kan man inte finna hur många tyskar som bereddes tillfälle att arbeta i den svenska industrin eller var arbetet utfördes.

— o —

Studiet av de tyska internernas postala förhållanden har bedrivits under flera år och uppsatsen har avslutats den 10 juli 1972. Ännu under arbetets sista dagar har nya kunskaper vunnits. Studierna är icke slutförda. Man kan vänta sig att mycket nytt material kommer fram. Särskilt torde detta gälla angående censureringen av ingående post och de postala förhållandena för de enskilda interner, som vistades på andra platser än i interneringslägren. Det är avsikten att fortsätta studierna även sedan denna delrapport publicerats. Vunna erfarenheter planeras att ges ut i bokform, eventuellt i serien Sveriges Filatelist-Förbunds fickbibliotek.

Att försöka bedöma hur många Albatrossförsändelser som har funnits totalt är mycket svårt. Ändå svårare är det att försöka beräkna hur många som kan finnas bevarade i dag. Huvuddelen av internerna var mycket unga. En del var flitiga brevskrivare. Löjtnant Winkelmann skrev hem nästan varje dag under interneringen. Andra interner torde däremot ha skrivit mycket sällan.

Låt oss göra det tankeexperimentet att de c:a 200 internerna under sina c:a 175 interneringsveckor i Sverige skrev ett brev i veckan och även mottog ett brev under samma tidsperiod. Med de förutsättningarna skulle det totala antalet Albatrossförsändelser röra sig om 70 000. I denna summa torde även kunna inräknas det antal tjänstebrev som sändes till Tyskland. Dessa torde i genomsnitt ha uppgått till omkring tio brev per vecka.

Av de inkommande breven torde på grund av internernas levnadsomständigheter, som redovisats tidigare, högst 1 % vara bevarade d v s omkring 350 försändelser. Av de utgående försändelserna kan ett större antal ha bevarats. Två världskrig och många vindsröjningar i Tyskland måste emellertid ha tagit sin tull. Möjligheterna att finna utgående försändelser bevarade kan tänkas vara större eftersom man ofta använde vykort. Det är tänkbart att mellan 5 och 10 % av antalet utgående försändelser finns bevarade i dag. Det skulle innebära omkring 2 600 objekt. Det totala antalet bevarade Albatrossförsändelser skulle mot denna bakgrund i dag kunna bedömas vara omkring 3 000. När tio års intensiv bearbetning av området givit ett resultat av omkring 200 kända försändelser så förefaller bedömningen av det totala antalet ganska sannolik.

Undersökningen grundar sig på värdefullt arkivmateriel i Kungl Krigsarkivet och Poststyrelsens arkiv till vilka institutioner ett tack för välvillig hjälp riktas. Det är ont om Albatrossförsändelser. Därför är det särskilt viktigt och värdefullt att så många kända objekt som möjligt har fått ingå i studien. Ett varmt tack för gott stöd och hjälp med studieobjekt sänds därför till mina uppskattade samlarkamrater George B. Lindberg, Artur Nyström och Sigurd Ringström.

Förkortningar

A-mapp	Albatross-mappen i LKE handlingar i Krigsarkivet i Stockholm
Dlgb	Däcksloggbok
go	generalorder
Gps	Kungl Generalpoststyrelsen
KB	Kungliga Biblioteket, Stockholm
KrA	Kungl Krigsarkivet, Stockholm
(Li)	George B. Lindbergs samling, Slite
LKE	Lantförsvarets Kommandoexpedition

(Ny)	Artur Nyströms samling, Stockholm
PsA	Poststyrelsens arkiv, Stockholm
PsF	Poststyrelsens försvarsavdelnings handlingar, Stockholm
(Ri)	Sigurd Ringströms samling, Trelleborg
(Sa)	Allan Samuelssons samling, Göteborg
SKE	Sjöförsvarets Kommandoexpedition
SvD	Svenska Dagbladet
(Vo)	H. H. Voigts samling, Göttingen, Västtyskland
(Wa)	Börje Wallbergs samling, Sollefteå
ÖrlbSA	Arkivet vid Örlogsbas Syd, Karlskrona

NOTER

Inledningen

¹ I såväl inledningen som de följande kapitlen är beskrivningen av händelseförloppet den 1 och 2 juli 1915 m m huvudsakligen hämtat från Erich Thiery, S.M.S. Albatross, Visby 1965, s 15 ff. Därutöver har bl a följande tidningsuppgifter använts:

Hvar 8 Dag, 1915, s 664 ff

SvD 3/7 1955, 22/6 1965, 24/6 1965, 3/7 1965

Skeppargillet i Visby. Medlemsblad nr 6. 1 mars 1956, s 7 ff

Gotlands Tidningar 25/10 1969, 24/4 1971

»Röda korset på Gotland 1915—1965». Gotländsk sjukvårdsmateriel till de sårade på Albatross av Hugo Struve s 23 ff

Intervjuer har genomförts med Artur Malmqvist, Ljugarn, Karl Paul, Berlin samt Else Winkelmann, Hannover, under åren 1968—1971.

Besättningens internering i Sverige

² Chefen kustflottans order nr 37/1915 p I anger »Bestämmelser beträffande avväpning och internering av besättningen å krigförande makts örlogsfartyg», KrA.

³ Tidningen »Saisonen», Stockholm 1916—1925, red Albin Roos, Magasin för Konst, Nyheter och Moder, Häfte 3, 1916 s 68 ff, Artikel »Albatross» av Signaturen Granadör. KB

⁴ Brev från Wegmann, Wisby 8/10 1915 (Wa)

⁵ Odaterade hemliga PM med skisser. LKE, A-mapp, KrA

⁶ Förflyttningen torde ha skett successivt. Huvuddelen anlände 1.9.1917. Jämför E Thiery a.a. s. 80.

⁷ Kort till Bösel, Visby 8/2 1918 (Wa)

⁸ SKE go nr 347 H 5/10 1915, KrA

⁹ SKE go nr 377 H 13/10 1965, KrA

SKE go nr 172 H 9/5 1916, KrA

Karl Paul anger i intervju 9/4 1969 34 man totalt.

Foto från Gerke 7/1 1916 (Li) återger 28 besättningsmän utom befäl.

¹⁰ Av Warberg 8/3 1916 upprättad »VPM angående den i Sverige internerade Albatross-besättningens disciplinära ställning och den tyske fartygschefens befogenhet att utöva bestraffningsrätt» omnämner denna framställning. LKE, A-mapp. KrA

¹¹ Telegram från Visby till Lantförsvarets kommandoexpedition 19/6 1917, LKE, A-mapp, KrA

Fartygets omhändertagande i Sverige

¹² Odaterad PM, LKE, 1917, KrA. Koncept översändes till UD men återkom från UD 28/4 1917 med påteckning »Albatrossfrågan inhiherad».

¹³ SKE go nr 486 H 19/11 1918, KrA

ALBATROSSBESÄTTNINGENS POSTALA FÖRHÅLLANDEN

Före strandningen i Sverige

¹⁴ Brev från Winkelmann 14/12 1914 (Wa)

¹⁵ Brev från Winkelmann 30/10 1914 (Wa)

¹⁶ Brev till Leijonhufvud, Visby 5/7 1916 (Wa)

Interneringen på Gotland

¹⁷ »Förslag till instruktion att utfärdas av militärbefälhavaren för internerade tyska besättningen från S.M.S. Albatross» Hemlig. Odaterad (Juli 1915) LKE, A-mapp, KrA

¹⁸ Brev till Leijonhufvud, Visby 20/8 1917, Lbr-stämpel av Typ 21 (Wa)

¹⁹ Normalstämplarnas numrering enligt Handbok över Svenska Post- och Makuleringsstämplor 1685—1951, Herman Schultz-Steinheil, Stockholm 1952

²⁰ Normalstämpel 33 a. Roma Kloster 10/8, 17/8 och 17/8 1915

²¹ Hedengrens arkiv, mapp 9, KrA

²² Brev från Schröder, Fårösund 6/8 och 27/9 1915 (Vo)

²³ Försändelser till Stockholm 9/10, 8/11 1915 samt försändelse till Ystad 14/10 1915 (Wa)

²⁴ Skrivelse 20/10 1915 från postmästaren i Visby till Postdirektionen i Östra distriktet med Gps resolution av 5/11 1915, ink nr III 1913/15, PsA

²⁵ Skrivelse 10/2 1916 från fartygschefen H.M. Torpedbåt nr 10 till Gps, ink nr III 372/16. PsA. Svar på skrivelsen har ej återfunnits. På den arkiverade framställningen finns emellertid en påtecknad hänvisning (Jfr DNo III 1913/år 1915».

²⁶ Upppteckning av intervju med fru Else Winkelmann 8/7 1970 (Wa)

²⁷ Brev till Ystad 14/10 1915 (Wa). Kort till Hedengren, Stockholm 5 31/12 1915 Hedengrens arkiv, mapp 9, KrA

²⁸ Postdirektionens i Östra Distriktet skrivelse till Gps dnr 1933/15 29/2 1916, PsA

²⁹ Kungl Maj:t beslut 8/8 1915, Gps ink 10/8 1914 dnr H 98, PsF

³⁰ Se not 17

- ³¹ LKE till militärbefälhavaren på Gotland 7/7 1915, Gps ink Dnr H 98, PsF
- ³² Kort till Bangert, Visby 14/7 1915 (Wa)
- ³³ Se not 21
- ³⁴ Telegram till Gps 21/2 1915, PsF
- ³⁵ Skrivelse från Gps till militärbefälhavaren och postmästaren i Visby 23/2 1916, PsF
- ³⁶ Telegram från militärbefälhavaren till Gps 18/3 1916, PsF
- ³⁷ Två försändelser, ett kort och ett brev, till Tyskland, Visby 27/9 1915 (Wa)
- ³⁸ Feldpostbrief från Wegmann till Stockholm, Wisby 9/10 1915 (Wa)
- ³⁹ Kort från Wegmann till Stockholm, brev från Winkelmann till Tyskland, Visby 8/11 1915 (Wa)
- ⁴⁰ Brev till Leijonhufvud, Visby 5/1 1916 (Wa)
- ⁴¹ Brev från Schröder, Fårösund 27/9 1915 (Vo). Brevet bär ej någon Visbystämpel.
- ⁴² Kort från Leuthner till Tyskland, Wisby 2/2 1916 (Wa)
- ⁴³ Kort från Leuthner till Tyskland, Visby 20/4 1916 (Wa)
- ⁴⁴ Brev till Stockholm, Visby 25/8 1915, öppnat sigill (Wa) och brev till Torshälla, Visby 15/12 1915, obrutet sigill (Ny)
- ⁴⁵ Samtliga brev är adresserade till marina myndigheter i Wilhelmshaven, 29/4 1916 (Sa), 5/5 1916 (Li), 5/8 1916 (Wa), 10/8 1916 (Ri)
- ⁴⁶ Tjänstebrev till Wilhelmshaven, Visby 5/5 1916 (Li)
- ⁴⁷ Feldpostbrief till Stockholm, Wisby 9/10 1915, marginalen saknas (Wa). Feldpostkarte till Visborgsslätt, Visby 28/9 1915, okänd ägare. Annonserat i Nordisk Filатели nr 10/1969 s 634. Feldpostkarte till Stockholm, Visby 22/12 1915 (Wa)
- ⁴⁸ Feldpostkarte till Linköping, Visby 1/8 1916 (Ny)
- ⁴⁹ Brev till Winkelmann, eftersänt Roma Kloster 13/8 1915 till Visborgsslätt (Wa)

Interneringen i Oskarshamn

- ⁵⁰ Skrivelse till LKE, ink handlingar 19/10 1915 nr 398 H, KrA
- ⁵¹ LKE utgående skrivelse 20/10 1915 nr 400 H, KrA
- ⁵² SKE go nr 126/1916 samt II. arméfördelningen ,Stabsexp, Avd M 8/4 1916 nr 379 H, båda i LKE, A-mapp, KrA
- ⁵³ Kungl Smålands husarregemente, Regimentsexpeditionen, Afd M, N:r 75 H 11/4 1916, i LKE, A-mapp, KrA
- ⁵⁴ Skrivelse II. arméfördelningen, Stabsexpeditionen, Avd M, 27/4 1916 nr 467 H, LKE, A-mapp, KrA
- ⁵⁵ Kort från Winkelmann, Figeholm 14/8 1916 (frankerat); brev från Winkelmann, PKP. 411 28/8 1917 (Wa)
- ⁵⁶ Kort från Gerke till Fårösund, eftersänt till Kappelshamn, Oskarshamn 7/1 1916 (Li)
- ⁵⁷ Brev från Winkelmann, Oskarshamn 29/8 1916 samt PKP. 22 25/5 1917 (Wa)
- ⁵⁸ Schultz-Steinheil a a, s 372
- ⁵⁹ Se not 29
- ⁶⁰ Brev från Winkelmann, PKP. 22 25/5 1917, T-stämpel, Vedettbåt N:o 8 (Wa)
- ⁶¹ Sista kända brev med CENS-stämpel är från Winkelmann, Oskarshamn 9/11 1917, Vedettbåten N:r 10 (Wa)

⁶² Periodindelningen grundar sig på uppgifter i nedan angivna källor.

Pe-riod	Fartygen har beordrats med nedan angivna generalorder utfärdade i Sjöförsvarets kommandoexpedition, KrA	De exakta tiderna framgår av fartygens däckslögböcker (dlgb) angivna nedan (A). = Karlskrona, Stationsbefälhavarens Militärexpedition, ÖrlbSA (B). = Stockholm, Stationsbefälhavarens Militärexpedition, KrA
1	Nr 338 H, 29/9 1915	D III b. 2, dlgb 1915 (A)
2	Nr 464 H, 20/11 1915	E IV b, dlgb 19/1915, 21/1916 (B)
3	Nr 37 H, 28/1 1916	E IV b, dlgb IV/1916, VII/1916 (B)
4	Nr 126 H, 6/4 1916	E IV b, dlgb 1/1916, 3/1916 (B)
5	Nr 278 H, 18/7 1916	D III b, dlgb 1/1916 (A)
6	Nr 312 H, 5/8 1916	E IV b, dlgb 1/1916, 3/1916 (B)
7	Nr 382 H, 15/9 1916	Dlgb för angiven tid ej anträffade
8	Nr 517 H, 4/12 1916	D III b. 5, dlgb nr 9 (A)
9	Order ej anträffad	D III b. 3, dlgb Serie 2, nr II (A)
10	Nr 382 H, 15/9 1916 (fortsättning av period nr 7)	D III b. 1, dlgb 3/1916—17, 8/1917 (A)
11	Nr 212 H, 4/6 1917	D III b. 1, dlgb 2/1917, 6/1917 (A)
12	Nr 289 H, 28/7 1917	D III b. 1, dlgb 5/1917, 18/1918 (A)
13	Nr 419 H, 1/10 1918(ersatte Vedtettbåt nr 9, som beordrats med nr 400 H, 14/9 1918, men grundstött utanför Kalmar 28/9 1918) Nr 486 H, 19/11 1918 (förlängt uppdrag intill Albatross' avgång från Sverige)	D III b. 1, dlgb II/1918, IV/1918 (A)

De tidpunkter som angivits i generalorder och i däckslögböckerna överensstämmer vanligen inte. De exakt angivna tiderna i förteckningen över bevakningsperioderna grundar sig på uppgifterna i fartygens däckslögböcker.

⁶³ Brev från Schröder, Oskarshamn 21/10 1915 (Vo)

⁶⁴ Brev från Winkelmann, Oskarshamn 1/9 1916 (Wa)

⁶⁵ Brev från Schröder, Oskarshamn 16/9 1916 (Vo) och brev från Winkelmann, PKP. 22 17/9 1916 (Wa)

⁶⁶ Brev från Winkelmann, Oskarshamn 3/3 1917 (Wa)

⁶⁷ II. arméfördelningen, Stabsexpeditionen, Avd M, N:r 1106, 15/10 1918, PsF

⁶⁸ Kungl Generalpoststyrelsens skrivelse H 336 24/10 1918 till postdirektören i Östra distriktet, PsF

⁶⁹ Se not 26

⁷⁰ Brev från Schröder, Oskarshamn 2/2 1916 (Vo)

⁷¹ Samtliga fyra kort till Winkelmann (Wa)

⁷² Kort från Eksjö 31/12 1916 (Wa)

⁷³ Se not 24

⁷⁴ Brev från Duncklenberg till Winkelmann, Jönköping 18/10 1916 (Wa)

Interneringen i Skillingaryd

⁷⁵ Brev från Winkelmann, Visby 22/12 1917 (Wa)

⁷⁶ Skrivelse II. arméfördelningen, Stabsexpeditionen, Avd M, N:r 622 H 21/2 1918. Gps ink 22/2 1918. PsF

⁷⁷ Skrivelse från Gps nr H 303 26/2 1918 till Chefen för II. arméfördelningen. PsF

⁷⁸ Se not 67

⁷⁹ Brev till Stockholm, Jönköping 10/6 1918, baksida: Stockholm Ö, TUR 1, 11/6 1918, Briefstempel Typ 2 (Wa)

⁸⁰ Tre brev till Winkelmann från Hannover (Wa)

⁸¹ Brev till Winkelmann, Feldpost nr 16 10/3 1918 (Wa)

Internerade på övriga platser

⁸² Se not 26

⁸³ E. Thiery a a, s 69

⁸⁴ Det sista kända brevet är från Winkelmann, Stockholm 5, Linnég. B 8 27/1 1916 (Wa)

⁸⁵ Brev från Winkelmann till fru Hedengren, Stockholm 1, AVG, LBR 18/10 1915; även stämplat Örebro TUR 1, A 19/10 1915. Frankerat 10 öre Gustaf V medaljong. Hedengrens arkiv, mapp 9, KrA

⁸⁶ Brev till Winkelmann från överläkaren Karl Oscar Kallenberg, som på somrarna tjänstgjorde vid Östersjöbadet i Visby, Stockholm 14. Riddareg 4. LBR 23/12 1915 (Lådbrevstämpel Typ 58. a. 15) samt på baksidan Stockholm 5. ö. TUR 5 28/12 1915 (Brevbäringsstämpel Typ 58 e. 2). Frankerat 5 öre Gustaf V medaljong.

⁸⁷ Vykort till Bösel, Visby 8/2 1918. (Lådbrevstämpel Typ 21) Frankerat 5 öre Gustaf V medaljong. Kortet återger »de två tyska ångare, som strandade vid hamninloppet [i Visby] under den svåra orkanen» (cit. ur innehållet).